

Het Verdrag van
Vossem of de
avonturen van
Louis XIV

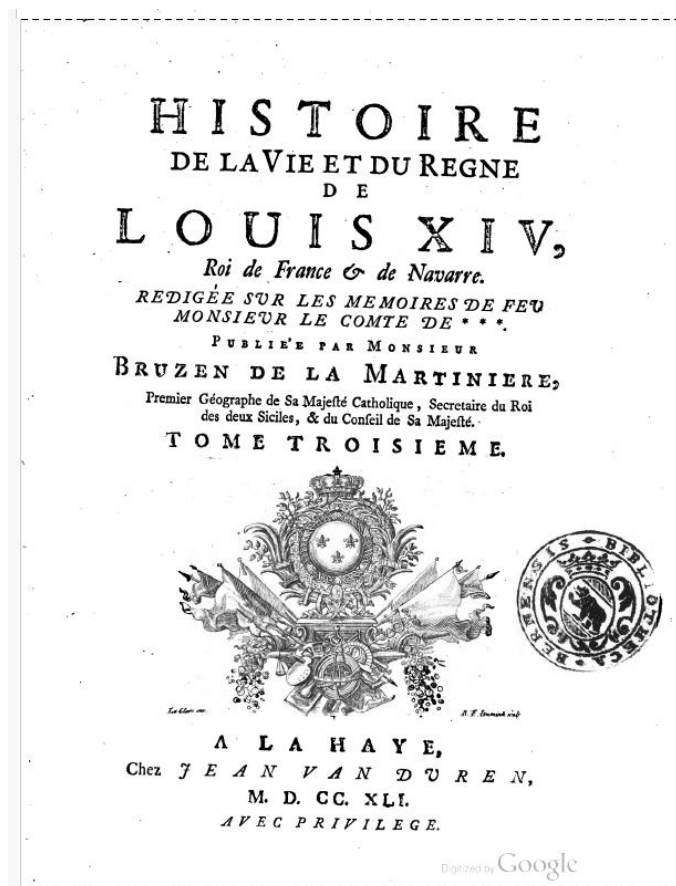
Door Rik Deblauwe

Het verdrag van Vossem of de avonturen van Louis XIV

Rik Deblauwe

Op 17 juni 2023 kregen we in het pacht Hof Stroykens een prachtige voorstelling van het

zogenaamde Verdrag van Vossem. Dat verdrag werd afgesloten tussen Lodewijk XIV en de hertog van Brandenburg, exact 350 jaar geleden, in de Hoeve Ter Munk, die we ook bezocht hebben. Het script was van Vic Motte, de regie was in handen van Jean Pierre Leonard en de acteurs waren Kristine Van Rillaerts, Rina Martens, Frank Ruttens en Pierre Hilven. Maar wat stond er precies in dat verdrag? En wat was de context?

Op internet vonden we zonder veel moeite de tekst ervan, in deel III van het werk, geschreven door Bruzen de la Martinière, premier Géographe de Sa Majesté Catholique, Secrétaire du Roi des deux Siciles, & du Conseil de Sa Majesté, uitgegeven in Den Haag in 1791 en getiteld "*Histoire de la vie et du règne de Louis XIV, Roi de France & de Navarre*", in zes delen, met elk rond de 600 bladzijden. De auteur geeft een chronologisch relaas van wat er in die tijd gebeurde, en we bekijken hierna wat

nader het 33ste boek van tome 3, dat begint met de gebeurtenissen in 1672.

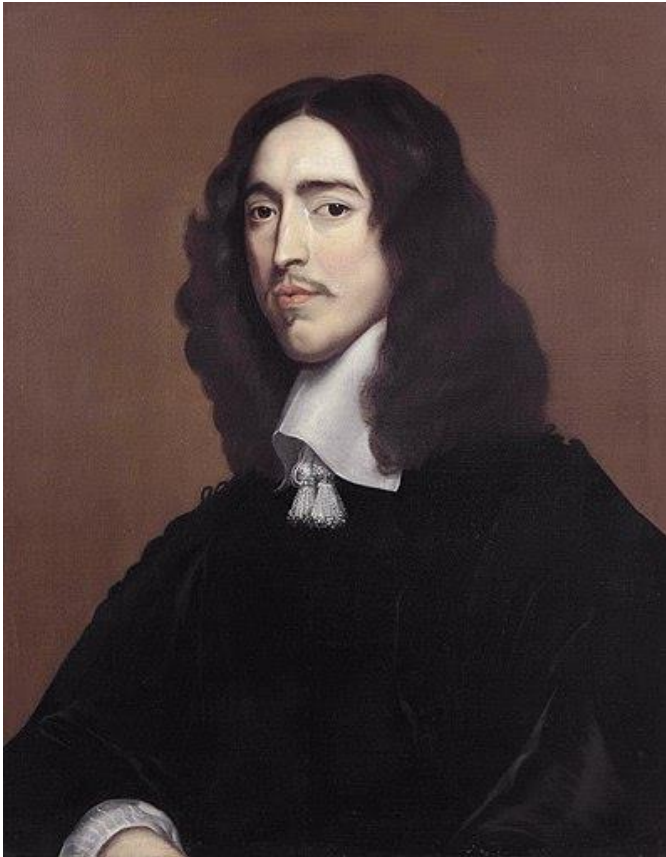
Het gaat niet alleen over de oorlog en de voorbereiding ervan, maar ook over andere gebeurtenissen, en vooral: wat er in stilte gebeurde achter de schermen. We horen over de interne strijd tussen de ministers Louvois en Colbert, over de openlijke ruzie tussen de gebroeders De Witt en de prins van Oranje, over de Academie française en hun voorrechten, over het bondgenootschap tussen de vroegere gezworen vijanden Frankrijk en Engeland, over de verschillende soorten oorlogsverklaringen, over de slechte verdediging van de Nederlanders, ...enz. Bruzen de la Martinière vertelt het allemaal, en we geven er een samenvatting van, zonder uiteraard in te staan voor de juistheid ervan ¹.

En tenslotte komen we uiteraard bij het Verdrag zelf terecht, waarvan het origineel nu in een bibliotheek in Oxford zit, maar waarvan we een kopie hebben in ons archief.

¹ Zoals Herodotos, *The Histories*, translated by Tom Holland, 2013, p. 501, boek 7 nr. 152: "Although it is incumbent on me to state what I am told, I am under no obligation to believe it entirely – something that is true for the whole of my narrative".

De toestand in Nederland in 1672

Nederland stond er niet al te best voor in het jaar 1672 (p. 437). Frankrijk maakte grote voorbereidingen voor de oorlog, had al rond de 55.000 soldaten op de been gebracht, te verhogen met nog 6000 paarden en 15.000 mannen te paard en de Verenigde Provinciën, Nederland dus, hadden daardoor wel begrepen wat er hen te wachten stond. Zij zochten dus steun bij de andere heersers van Europa en werden overal tamelijk koud ontvangen, behalve in Spanje en door de keurvorst van Brandenburg. Ze hadden zelf 30.000 man op de been gebracht, en hadden bevel gegeven om een sterke vloot uit te bouwen, bijna zo groot en zo sterk als die van Frankrijk en van Engeland.

Figuur 1 Raadspensionaris de Witt

Het probleem was ook dat Nederland intern verdeeld was. De raadspensionaris De Witt was de grootste tegenstander van de Prins van Oranje. In 1667 was hij erin geslaagd om een Eeuwig Edict te laten uitvaardigen, waarin bepaald werd dat niemand ooit de post van stadhouder nog zou kunnen bekleden. De prins van Oranje was verplicht om te zweren dat hij die post niet zou ambiëren en dat hij die nooit zou aanvaarden om welke reden dan ook. Men zou kunnen denken dat de familie De Witt dit deed voor het algemeen welzijn, maar het feit dat hun vader samen met een zevental andere opgesloten werd in het kasteel van Loevestein door de prins van Oranje zal hiertoe wel bijgedragen hebben.

De prins van Oranje was omringd door personen die al lang aan zijn familie verbonden waren, en die met afgunst het grote gezag bekeken dat de raadspensionaris De Witt verworven had. En aangezien zij een wijziging van de situatie alleen maar konden verwachten van een oorlog, stookten zij het volk op en gebruikten ze de trots van hun regering om Frankrijk tegen hun eigen land in het harnas te jagen².

² "Ils firent servir la fierté du Gouvernement à animer la France contre leur propre país", p. 427 (=438^E)

Figuur 2 Willem III, Prins van Oranje

De oorlog werd onvermijdelijk, en er moest dus een generaal benoemd worden. En de partij van Oranje verspreidde het gerucht dat De Witt hiervoor niet in aanmerking kwam, niettegenstaande zijn verdiensten, aangezien hij in het buitenland geen grote naam had, wat wel het geval was bij de prins van Oranje door de grote daden van zijn voorvaderen. De prins werd dus tot generaal benoemd. De Witt slaagde er nochtans in om de macht van de generaal te beperken. Men versterkte wel de plaatsen aan het front en verhoogde de troepenmacht, maar men benoemde ook afgevaardigden zonder wiens advies de generaal niets kon ondernemen.

Ondertussen in Frankrijk: de Académie française

Ondertussen staan we een moment stil bij wat gebeurde in Frankrijk vooraleer de oorlog werd verklaard. Kanselier Seguier stierf op 3 februari 1672³ nadat hij 39 jaar dit ambt had vervuld. Hij had altijd de “gens de lettres” sterk bevoordeeld. Hij was ook beschermer van de Académie française en er moest dus een opvolger gekozen worden. Men stelde Mr. De Harlai voor, de aartsbisschop van Parijs, die al lid was van de Academie, en Colbert die er ook lid van was, had niet veel moeite om hem te overtuigen. Hij gaf dus zijn toestemming met grote blijken van voldoening. Dit gebeurde in een ceremonie waarvan de koning wilde dat de dauphin er bij zou zijn. Mr. De Harlai sprak met veel lof over de Academie, en zei dat er de laatste 40 jaar meer beroemde schrijvers waren opgestaan in Frankrijk dan er voordien geweest waren sinds het begin van de monarchie. De koning zelf was ontroerd en zegde aan Colbert: “*Vous me ferez savoir ce qu’il faudra que je fasse pour ces Messieurs*”, U zal me laten weten wat ik moet doen voor deze heren.

De Academie, die tot dan toe geen vaste plaats had om te vergaderen, kreeg een appartement in het Louvre en daarvoor werd een herdenkingsmunt geslagen met de tekst: “*Apollo Palatinus – Academia Gallica intra regiam accepta*” of: “Apollo in het paleis van Augustus, de Académie française werd ondergebracht in het koninklijk paleis” (zie p. 430).

Enkele dagen nadien beval de beschermer dat men een fonds zou creëren voor de behoeften van de Academie, en dat men hen het hout, de kaarsen en de vergoeding voor de kopiisten zou bezorgen, en ook dat er voortaan voor elke zitting 40 zitpenningen verdeeld zouden worden tussen de aanwezige leden van de Academie⁴. Kardinaal Richelieu had vroeger aan de leden het

³ Het jaartal staat op p. 426. Op Wikipedia staat nochtans dat kanselier Séguier stierf in Saint-Germain-en-Laye op 28 januari 1672. Misschien was 3 februari de datum van de begrafenis.

⁴ De term ‘jetons de présence’, of zitpenningen wordt nog altijd gebruikt voor de vergoeding van bestuurders!

recht van “*Committimus*” gegeven, d.i. het recht om voor het Parlement van Parijs te pleiten, ook al waren zij van elders in het rijk. Dit recht was beperkt geworden tot de vier oudste leden, nu werd het opnieuw aan allen toegekend. Zij kregen ook zes voorbehouden plaatsen in het theater, en er werd voor gezorgd dat zij verfrissingen zouden krijgen, net zoals de meest gekwalificeerde personen. De protector zorgde er verder voor dat de statuten van de Academie werden nageleefd, soms iets meer dan zij zelf gewenst hadden.

Dit gezelschap was niet ondankbaar voor de gunsten die zij gekregen had. Ze werd beloond voor haar lofbetuigingen (aan de Koning), en ook nadien werd dit praktisch haar enigste bezigheid: zij maakten er een voortdurende plicht van en ook

nu nog steekt men de loftrompet van Louis XIV telkens men een nieuw lid van de Academie ontvangt.

In de Conseil d’Etat - Magie en hekserij

Figuur 3 Louis XIV in 1672

Ongeveer terzelfder tijd velde men in de Conseil d’ Etat een arrest waarin bepaald werd dat in de gevangenis van Normandië de mensen die beschuldigd waren van magie en hekserij – en dat waren er veel – vrijgelaten moesten worden. Dit kon op veel bijval rekenen bij alle redelijke mensen. Ware het een eeuw vroeger uitgevaardigd, dan zou dat het leven gespaard hebben van heel wat personen. In de tijden van onwetendheid wist men niks over hekserij; sinds men opgehouden heeft erin te geloven hoort men er nauwelijks nog over spreken. Dit was het eerste arrest dat gezegd werd door de opvolger van Séguier, Monsieur D’Aligre. Tot dan toe had Louis XIV zelf die functie vervuld en de Academie des Inscriptions vond dat zo mooi dat ze een medaille liet graven in brons met als opschrift: “*Rege Cancellarii munus*

obeunte”, de koning zelf vervult het ambt van kanselier. (p. 432) ⁵

⁵ Zo’n soort medaille werd ook geslagen in goud en zilver naar aanleiding van het 200ste bestaan van de Verenigde Staten. De medailles vindt men hier en daar op internet in collecties van musea.

Voorbereiding van de oorlog

Daarmee komen we terug naar de oorlog (p. 432). De eerste maanden van het jaar 1672 werden gebruikt, net zoals de laatste maanden van het vorige jaar, om de oorlog voor te bereiden tegen Nederland, dat vreesde om buur te worden van Frankrijk. Want dat was de grote fout waarvoor men het wilde straffen, dat is althans wat de vleiende schrijvers beweerden. Men sprak wel over de zogenaamde medaille van Van Beuningen⁶, de redevoeringen en geschriften die werden gehouden en gepubliceerd in Nederland, maar veronderstellen dat Louis XIV daarvoor een leger op de been gebracht hebben van 100.000 man om enkele pasquinades (satires) te wreken, zou deze prins oneer aan doen.

De troepen kregen dus bevel om zich klaar te houden en men wees hen de plaatsen aan waar zij zich naartoe moesten begeven. Aan de grenzen en vooral in het land van Luik vestigde men verschillende magazijnen met alles wat nodig was voor de oorlog: munitie en voedselvoorraad want, zoals de Academie liet schrijven op een medaille:

“Providentia victrix – Horrea et

Armamentaria undique constructa”: “Voorzienigheid overwint - overal worden schuren en wapenopslagplaatsen opgericht”. De staatssecretaris van de oorlog kreeg 40 miljoen ter zijner beschikking, waarvoor hij enkel rekenschap moest geven aan de koning. De koning hield zich het bevel voor over twee van zijn belangrijkste legers, en over de anderen werden andere generaals aangesteld. De prins van Condé werd generaal benoemd van het tweede leger, de hertog van Chamilli stond aan het hoofd van het ‘camp-volant’, de hertog van Etrées kreeg het bevel over de vloot.

Ook in Engeland en in het bisdom Münster begon men de voorbereiding. Engeland had al op 23 maart, zelfs nog vooraleer de oorlog verklaard werd, nabij het eiland Wich⁷ een Hollandse vloot aangevallen met 70 schepen, die van Smirna⁸ kwam en die maar door vijf oorlogsschepen beveiligd was. Hoewel de Engelsen twaalf goede schepen hadden en er nog vijf middelmatige waren bijgekomen tijdens het gevecht, konden zij maar vijf handelsschepen en een oorlogsschip buitmaken. Die waren weliswaar rijkelijk beladen, maar hun waarde was niet veel hoger dan de

zou

⁶ In het verdrag van Aken van 2 mei 1668 kreeg Louis XIV een aantal gebieden in de Zuidelijke Nederlanden, o.m. in Frans-Vlaanderen, maar kon zijn gebied niet uitbreiden tot de Rijn. Hij verkreeg tot zijn ongenoegen zelfs niet de hele Zuidelijke Nederlanden (zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Devolutieoorlog>). Spottend liet Van Beuningen, die het verdrag mee onderhandeld had, een penning slaan met als opschrift: ‘Sta Sol’, of: ‘Sta stil, Zon?’. (zie De Larrey, *Histoire de France sous le règne de Louis XIV*, Tome I, p 544).

De voornaam van Van Beuningen was immers Josuë, en Louis XIV werd de Zonnekoning genoemd. In het Oude Testament wordt verteld dat Josuë de zon liet stilstaan: Jos. 10:12: “*Steteruntque Sol et Luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis*”. Of: “En de zon was stil en de maan bleef staan, terwijl het volk zijn vijand afstrafte”. Louis kon er blijkbaar niet mee lachen.

⁷ Wellicht het eiland Wight. In *Bibliotheca Topographica Britannica*, Tome 11 p. 100 wordt het ook als ‘isle de Visque’ gespeld.

⁸ Σμύρνη, Oud-Griekse stad in Oost-Anatolië.

kosten die Karel ⁹ gemaakt had en waarvan hij gehoopt had dat die vloot minstens gedurende een jaar alle kosten zou dekken die de oorlog zou veroorzaken.

Heel verschillende oorlogsverklaringen

Daarmee was alles klaar in de twee koninkrijken, en de twee koningen verklaarden de oorlog aan Nederland, op dezelfde dag, namelijk op 7 april 1672. De verklaring van Louis was kort en eenvoudig. Ze liet aanvoelen dat hij een soevereine heerser was die helemaal niet verplicht was om rekenschap te geven aan zijn onderdanen en die er weinig om gaf of zij zijn beslissingen goedkeurden of niet. Er werd gezegd dat de slechte ervaring die men had met het gedrag van de Staten-Generaal van de Verenigde Provinciën sinds enige tijd tot gevolg had dat hij, zonder aantasting van zijn eer, niet langer de verontwaardiging kon verbergen die teweeggebracht werd door een manier van handelen die zo weinig in overeenstemming was met de grote verplichtingen die zij hadden tegenover Frankrijk. Dat hij bijgevolg beslist had om de oorlog te verklaren aan de Staten-Generaal, zowel ter zee als te land. En dat men dus beval aan alle onderdanen en alle dienaars om de Hollanders te achtervolgen, en dat men hun verbod om met hen enige handel, communicatie of verstandhouding te hebben.¹⁰

De oorlogsverklaring van Engeland¹¹ daarentegen was lang en beredeneerd. Ze werd gemaakt om het volk op te jagen zodat men er de hulp kon van verkrijgen die men nodig had. En ook om het aan de zijde van de koning te hebben, tegenover verschillende heren en een groot aantal van de belangrijkste burgers, die een zo grote unie met Frankrijk niet goedkeurden noch de onderneming tegen de Hollanders.

Deze prins (de koning van Engeland dus) stelde dat hij altijd een grote voorstander van de vrede was geweest en dat hij alleen maar naar de wapens greep als het echt nodig was. Hij had met de Staten-Generaal (Nederland) altijd geprobeerd om een vaste vrede te sluiten, maar men moest toch nadenken over de algemene klachten die zijn onderdanen hadden bij de twee kamers, zodat hij in 1665 al een eerste oorlog tegen hen was begonnen.

“De verliezen die Nederland daarbij geleden had en onze overwinningen zouden hen geleerd moeten hebben dat zij in het vervolg hun verplichtingen nauwgezet moesten naleven. Maar integendeel, de vrede was nauwelijks gesloten of zij schonden het verdrag al zoals zij gewoon waren. Zij waren op grond van een artikel van de vrede van Breda verplicht om commissarissen te sturen naar Londen om de handel met Indië te regelen en hadden dit maar gedaan na drie jaar. Engeland had hen Suriname afgestaan en zij waren verplicht om de Engelse onderdanen te laten vertrekken met hun goederen, wat zij tot nu toe nog altijd niet gedaan hadden. Er is geen van hun steden die niet vervuld is van beledigende schilderijen, medailles of valse monumenten, waarvan sommige zelfs opgericht zijn op bevel van de staat, waarin Engeland beledigd wordt.

⁹ Karel II van Engeland, 1630-1685, koning vanaf 1660.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_II_van_Engeland: “In [1665] werd een belangrijk deel van de Britse vloot vernietigd door de Nederlandse vloot onder leiding van Michiel de Ruyter en Cornelis de Witt, tijdens de Tocht naar Chatham, die een sinds 1066 ongekende invasie vanaf het continent op Engels grondgebied betekende. De uitputting van de schatkist noopte hem in 1672, het ministerie van financiën een jaar lang te sluiten en alle rente te bevriezen (de Stop of the Exchequer). In 1670 sloot hij met Lodewijk XIV van Frankrijk het geheime Verdrag van Dover en in maart en april 1672 volgden oorlogsverklaringen aan de Republiek.” Over deze laatste verklaringen zal het nu gaan.

¹⁰ Que par conséquent .. (p. 445 E onderaan).

¹¹ Bemerkt dat Engeland meevocht mét Frankrijk en tégen Nederland! De oude vijanden van de honderdjarige oorlog hadden hier dus gemeenschappelijke belangen.

Maar er zijn belangrijker redenen, met name het behoud van onze handel, waarvan het geluk en de voorspoed van ons volk afhangt en waarvan de Hollanders ons beledigen tot bijna in ons eigen land ¹².

Het recht van de vlag ¹³ is zo oud en het is een van de eerste van onze koningen-voorouders. Het is nooit in twijfelen getrokken en werd officieel in het Verdrag van Breda ¹⁴ aanvaard. Toch werd het geschonden door kapiteins van schepen die zij op zee hadden en deze inbreuk was zelfs in Den Haag goedgekeurd. Zij publiceren in een groot deel van hun cursussen dat het een belachelijke zaak was dat wij dergelijke pretenties hadden ¹⁵. Wat een ongehoorde onbeschoftheid dat zij ons de zeggenschap over de zee willen betwisten, zij die onder de regering van de vroegere koning, onze vader, verplicht waren om rechten te betalen om te vissen in onze wateren! Het is niet aan hen om daarover met ons te discussiëren, zij die nu een staat geworden zijn dankzij de bescherming van onze voorouders en door het bloed en de moed van onder de onderdanen!

Niettegenstaande alle provocaties hebben wij tevergeefs op voldoening gewacht, we hebben hun een ambassadeur gestuurd die geen enkel antwoord gekregen heeft, totdat we zegden dat we hem zouden terugroepen. Op dat ogenblik hebben ze hem een geschrift aangeboden waarin zij zegden dat zij bereid waren om onze schepen te salueren 'pavillon bas', op voorwaarde dat wij hen zouden helpen tegen Frankrijk maar zonder dat dit een precedent zou kunnen vormen ¹⁶, en hen geen enkel nadeel zou bezorgen. Wij zijn dus verplicht om de wapens op te nemen ter bescherming van de oude voorrechten van onze kroon, en voor de eer en zekerheid van ons Koninkrijk”.

De bisschop van Münster, die geen enkele andere reden had om de oorlog te beginnen dan het plezier om te vechten, publiceerde ook zijn manifest. Zij die hem kenden, geloofden niets van wat hij aanvoerde. Hij zei onder andere dat de Staten (Nederland) verschillende personen hadden gebruikt om hun officieren om te kopen, om zijn onderdanen opstand te laten plegen, om zijn magazijnen in brand te steken, en zelfs om een aanslag op zijn leven te plegen. Dat er verschillende huizen afgebrand waren, en dat men hiervoor alleen de Hollanders of hun afgevaardigden kon verdenken.

Verdrag van Stockholm

Enkele dagen na de oorlogsverklaring van Frankrijk en nog vooraleer men in actie trad, tekende men in Stockholm een belangrijk verdrag: een hernieuwing en de verduidelijking van wat men reeds vroeger overeengekomen was. Men zette uiteen dat men werkelijk de vrede wenste te bewaren van Westfalen, dat men elk lid van het keizerrijk in zijn rechten en bezittingen wilde

¹² Wellicht bedoelt de Engelse koning hier de Tocht naar Chatham, waarvan sprake in vorige voetnoot.

¹³ « Sauf à se livrer à la piraterie, le navire n'est soumis en haute mer qu'à la compétence de l'Etat du pavillon », Institut du droit économique de la mer, Association internationale du droit de la mer, Le pavillon, Colloque international, Institut océanographique de Paris, 2-3 mars 2007, <http://pedone.info/site/wp-content/uploads/2016/12/528.pdf> préface. Nederland had dus Engelse schepen aangevallen.

¹⁴ “Het Verdrag van Breda, gesloten op 31 juli 1667 in de Grote Zaal van het kasteel in de Brabantse stad Breda, was het verdrag tussen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, Engeland, Frankrijk en Denemarken, waarmee de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog eindigde.” (https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrede_van_Breda)

¹⁵ Wellicht bedoelt men hier het geschrift 'Mare liberum' van de Nederlandse rechtsgeleerde Hugo Grotius, over het principe van vrije handel op zee, dat stelt dat de oceanen en zeeën van iedereen zijn en dat alle landen vrije toegang tot de zee hebben om te reizen en handelen.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Mare_liberum . Grotius komt straks nog in het verhaal voor!

¹⁶ « Sans que cela ne pourroit jamais ci-après être tiré à conséquence », p. 436.

behouden, en welke de middelen daartoe zouden zijn. Aan de algemene artikelen werd er bovendien toegevoegd:

“Dat de hele christelijke vorst (Louis XIV) overtuigd is dat wanneer hij de oorlog begint tegen de Verenigde provincies, noch Keizer (van Duitsland) noch enige prins van het keizerrijk zich hierin zal willen mengen. Maar indien dit toch zou gebeuren, zal de koning van Zweden deze hulp beschouwen als een inbreuk op de vrede van Westfalen en zal hij naar Pommeren of naar het hertogdom Bremen een leger van 6000 paarden en 10.000 voetvolk brengen. Dat zal dan de keizer aanvallen en de andere prinsen die hulp gegeven zouden hebben aan de Verenigde provinciën, en hij zal de wapens maar neerleggen wanneer deze hun onderneming gestopt zullen hebben. Wanneer krachten van de koning van Zweden niet zouden volstaan tegen de Keizer en zijn geallieerden, zal de zeer christelijke koning (Frankrijk) een leger naar Duitsland brengen, dat samen zal handelen met het Zweedse leger, maar onder het bevel van de Franse generaal.” Om de koning van Zweden in staat te stellen zo te handelen, verplichtte Frankrijk zich ertoe om jaarlijks als subsidie een miljoen écu te betalen tijdens de oorlog, en 12.000 livres in de jaren waarin het Verdrag duurde ¹⁷.

Daarmee waren alle mogelijke maatregelen getroffen om de vijand alle hoop op hulp te ontnemen, maar het verdrag werd niet nageleefd, helaas.

Zie daar de oorzaken van deze oorlog die er zoveel andere tot gevolg gehad heeft, en die zoveel sterkere allianties heeft bezorgd aan het Huis van Oostenrijk. Louis XIV was geïrriteerd tegen de Hollanders omdat hij dacht dat zij de belangrijkste auteurs waren van de Triple Alliance, die hem verplicht had de vrede van Aken te sluiten. Karel II van Engeland was geërgerd door de voortdurende obstakels die de Hollanders hem bezorgden in de handel met Indië en ook door de gelijkheid waarop zij toen aanspraak maakten op zee (p. 437). Dit waren de staatsredenen die de twee koningen leken te bewegen tot de oorlog.

Private belangen!

Maar in werkelijkheid waren er private belangen die speelden, aldus de auteur. (p. 448 E). Louvois, minister van oorlog, wilde vermijden dat de koning te veel tijd doorbracht met Colbert en wilde hem voor zich alleen. De Engelse koning Karel wilde meer geld voor zijn pleziertjes en voor zijn maîtresses, meer dan het parlement hem wilde geven. Door de oorlog te verklaren aan de Hollanders, had hij het geld van Frankrijk om te verdelen tussen zijn maîtresses en zijn ministers, en hij had het parlement dat jaloers was op de handel van de Hollanders, om de vloot en het landleger te onderhouden. De keurvorst van Keulen besliste om zich met Frankrijk te verenigen door de Fürstenbergs ¹⁸, die hem volledig in hun macht hadden. Wat de bisschop van Münster betreft, hij was wispelturig, ambitieus en energiek, en in zijn alliantie met Frankrijk kon hij deze passies voldoen. Men moet nochtans toegeven dat deze twee prelaten ook zakelijke belangen hadden: ze waren te zwak om de plaatsen terug te nemen die de Hollanders van hun voorgangers hadden afgenomen, en door deze oorlog hadden zij de gelegenheid om deze weer in hun macht te krijgen.

De keizer, de katholieke koning (Frankrijk) en de keurvorst van Brandenburg hadden in deze oorlog verschillende belangen. De keizer vreesde dat Frankrijk, door de verovering van Nederland, te machtig zou worden en zijn eigen huis zou bedreigen. De katholieke koning, om

¹⁷ De bedoeling was dus duidelijk: mochten de Duitsers te hulp komen aan de Nederlanders, tegen de Fransen, dan zouden de Zweden hen in de rug aanvallen. En dit werd vastgelegd in een verdrag dat gold als een authentieke uitleg van het Verdrag van Westfalen van 1648 (de basis van onze huidige wereldorde volgens Kissinger, zie zijn boek ‘Wereldorde’).

¹⁸ Meer uitleg geeft de auteur hier niet over maar de Fürstenbergs waren een belangrijk adellijk geslacht in Duitsland, aldus wikipedia.

ten minste het onweer af te weren dat zich te dicht bij hem dreigde te ontwikkelen, stuurde al zijn troepen op de Nederlanders af. De markies van Brandenburg van wie de Verenigde Provinciën enkele plaatsen hadden afgenomen vreesde dat Frankrijk ze zou in beslag nemen.

Vredesvoorstel werd afgewezen

De oorlog duurde ook langer dan hij had moeten duren om dezelfde redenen. Drie maanden nadat hij verklaard werd, had hij moeten eindigen.

Nederland bood heel gunstige vredesvoorwaarden aan. Pomponne¹⁹ vond dat men ze moest aanvaarden maar Louvois (de minister van Oorlog) vond dat Nederland nog niet voldoende vernederd was, omdat hij zag dat door ze niet te aanvaarden de breuk tussen de keizer en Spanje onvermijdelijk was. De oorlog verhoogde zijn reputatie. De vrede daarentegen zou bij Louis XIV meer invloed hebben gegeven aan Colbert, die meer belangstelling had in tuinen en gebouwen. Pomponne had liever de voorwaarden aanvaard, omdat dan onvermijdelijk meer oorlog zou volgen met Spanje.

Men ziet zo dus dat de redenen die de koning aanvaardde als solide redenen, eigenlijk maar private belangen waren, vermomd onder voorwendsel van glorie en wraak. En daarom werd de oorlog verder gezet, ook al kon men nooit tot doel hebben om de Nederlanden te veroveren, want dat zouden de Engelsen nooit aanvaard hebben omwille van de rust in Europa. Ook een terugtrekking met bezetting van de Spaanse Nederlanden was onverenigbaar met de vrede die men wilde herstellen. De Hollanders zouden deze verovering nooit aanvaard hebben, ook al zouden zij daar onder bedreiging van oorlog eerst in toegestemd hebben.

Louis valt aan: op naar Maastricht

Louis XIV, vol vreugde en vertrouwen in een overwinning, vertrok van Saint-Germain op 25 april 1672 om zich aan het hoofd te stellen van zijn leger, dat rond Charleroi lag. Zodra hij er was, zette dit zich in beweging. De maarschalk Turenne vertrok met 25.000 soldaten, artillerie en rond de 4000 karren, en marcheerde in de richting van Luik en Maastricht. Hij veroverde Maaseik, een stad die viel onder Luik en waarvan de keurvorst van Luik bisschop was.

Er werd een krijgsraad gehouden waar de prins van Condé voorstelde om Maastricht te belegeren, maar Turenne stelde daarentegen voor om Maastricht alleen te omsingelen. Men passeerde dus de Maas in de richting van de Rijn. De Hollanders waren blijkbaar slecht georganiseerd, ondanks de voorzorgsmaatregelen die raadspensionaris De Witt genomen had. Hun generaals hadden geen ervaring, ze wachtten op hulp maar kregen die enkel van enkele Duitsers, en hun verdediging was slecht opgesteld. Ze verdeelden hun troepen over alle plaatsen in plaats van ze te concentreren, aan de boorden van de IJssel hadden ze onvoldoende munitie en artillerie, de meeste kanonnen waren gedemonteerd en waren in slechte staat. Sommige gouverneurs vervulden heel slecht hun plicht, sommige van hen hielden de goede kanonnen achter en leverden kanonballen die niet het juiste kaliber hadden! Hun grootste fout was het te grote garnizoen dat zij in Maastricht gelegerd hadden.

Elke dag werd een triomfdag voor Frankrijk. De gouverneur van Wezel werd ter dood veroordeeld omdat hij de stad slecht verdedigd had maar de veroordeling werd niet uitgevoerd. Hij verscheen met gebonden handen op het schavot en zette zich op de knieën, de beul bewoog

¹⁹ Het gaat hier blijkbaar over Simon Arnauld d'Andilly, eerst seigneur (1660) en nadien marquis (1682) de Pomponne, ambassadeur, staatssecretaris van buitenlandse zaken en minister van Staat onder Louis XIV: zie https://fr.wikipedia.org/wiki/Simon_Arnauld_de_Pomponne, waar zijn rol in de oorlog grondig wordt besproken. Hij wordt door de Nederlanders ook als “un homme de paix” beschouwd, maar het heeft hier dus niet mogen baten.

het zwaard naar zijn hoofd, alsof hij hem had willen onthoofden, maar daar bleef het bij. Wellicht had hij toch machtige vrienden bij de prins van Oranje (p. 441) ²⁰.

De Academie vierde deze eerste successen met twee medailles de eerste luidde "*Praevia victoria – expeditio batavica*" of: "In de veldtocht van de prins marcheert de overwinning altijd voor hem uit". En op de tweede stond er "*Urbes quatuor simul expugnatae*": Vier steden tegelijkertijd veroverd.

Oorlog op zee

Op 7 juni 1672 ²¹ raakten de twee oorlogsvloten met elkaar slaags. Die van Holland, onder bevel van de fameuze De Ruyter, telde minstens 100 schepen. Die van Engeland stond onder het bevel van de hertog van York en was enkele dagen tevoren vervoegd door de Franse vloot, onder bevel van de hertog van Etrées. De Engelse en Franse vloten hadden minder schepen maar die waren groter en hadden meer bemanning. De slag begon 's morgens om 8 uur en duurde tot 9 uur 's avonds. Beide partijen eisten de overwinning op maar in werkelijkheid was de eer en het voordeel ongeveer gelijk aan beide kanten.

In de geschiedenis van de Hollandse oorlogen worden de Fransen beschuldigd dat zij zich verhielden van het eigenlijke gevecht en dat zij na 3 of 4 uur vechten de vlucht namen en de Engelsen in de steek lieten. Dat lijkt echter niet te kloppen want de Nederlandse admiraal De Ruyter zelf geeft toe in het verslag aan het parlement dat hij de hele dag gevochten had tegen het Franse eskader.

De Academie liet een munt slaan met de tekst "*Victoria navalis*", overwinning op zee, wat eigenlijk wel wat overdreven was.

Over de Rijn!

Daarna wilde men Nederland binnentrekken maar de Rijn is een zeer brede rivier, en ook de IJssel die men nochtans gemakkelijker had kunnen passeren, maar hij was volledig bezet met troepen. Vrijwel heel Nederland was toegelopen om deze barrière te verdedigen die men als enige redding beschouwde. De Vicomte de Turenne raadde aan om deze te passeren in Nijmegen, want door de grote droogte was de waterstand sterk verminderd. Een inwoner van dit land met name Jan Petersen toonde aan waar men kon overtrekken, dichtbij het Fort van Tolhuys. Het bleek dat men maar 200

passen moest zwemmen om erover te geraken ²², en Louis vond dit een goed idee.

²⁰ De auteur geeft hierna een aantal details over het militaire verloop van de oorlog die wij overslaan.

²¹ Meer details over deze zeeslag op https://nl.wikipedia.org/wiki/Slag_bij_Solebay, waar onder meer gezegd wordt dat de Engelse koning Karel, om de 'overwinning' te vieren, een ontwerp van wandtapijten over de slag bestelde die rond 2021 aangekocht werden door het Scheepvaartmuseum in Amsterdam.

²² Volgens het AI-programma ChatGPT is de breedte van de Rijn in Nederland gemiddeld ongeveer 200 tot 400 meter.

Men heeft hiervan later een soort mirakel gemaakt, maar de kunst bestond erin dat men handig gebruik gemaakt heeft van de tegenslagen van de vijand. De Hollanders hadden namelijk door dat de Fransen daar wilden oversteken en er was opdracht gegeven aan een zekere François Montbas om de plaats te versterken, maar deze vroeg om vervangen te worden en de vervanger arriveerde te laat om de overtocht nog te verhinderen. Die overtocht verliep nochtans moeilijk, want in plaats van met heel het eskader in het water te stappen om de stroom te breken, ging men er maar één na één in, en verschillende soldaten verdronken. Toch passeerden de meesten van het regiment kurassiers. Daarna konden nog een aantal oversteken, en de vijand sloeg op de vlucht. Hun infanterie, in de steek gelaten door de cavalerie, gaf zich over en de generaal aanvaardde dit op voorwaarde dat zij hun wapens inleveren. Er zou dus geen enkel slachtoffer gevallen zijn. De hertog de Longueville aanvaardde dit echter niet, loste een schot en riep dat er geen overgave zou zijn, waarna zich een gevecht ontwikkelde dat heel wat doden tot gevolg had.

En men sloeg weer een medaille met als opschrift: *“Tranatus Rhenus – Hoste ripam adversam obtinente”* of: De Rijn werd overgezwommen, hoewel de vijand de rivier aan de overkant bezette.

Een stroom van veroveringen

Ondertussen was men meester van de overtocht en legde men een brug aan waar de koning passeerde met de rest van de troepen. Zo arriveerde men in de Betuwe, het rijkste deel van de Nederlanden. De inwoners hadden zich niet in veiligheid gebracht omdat zij dachten dat de rivieren onoverwinnelijke barrières waren. En men sloeg nog een medaille: *“Perruptis bataviae claustris”*, de barrières van Nederland werden verbroken.

Daarna volgde een continue stroom van veroveringen, waarvan de snelheid heel Europa alarmeerde. Ook nu begrijpt men nog niet hoe het zo snel is kunnen

gebeuren. (p. 447-8). Al die plaatsen waren goed verdedigd en hadden minstens acht tot tien dagen weerstand moeten bieden, maar de gouverneurs waren onbekwaam en de inwoners wilden niet dat door een te sterke weerstand, er velen zouden sneuvelen bij de aanval. Door de val van Amersfoort weigerden de inwoners van Utrecht zelfs om de troepen van de prins van Oranje, versterkt met enkele Spaanse regimenten, te ontvangen: hij moest alleen binnengaan. Om te verhinderen dat hij in de omgeving zou verblijven, weigerden ze hem zelfs levensmiddelen te verschaffen. Als men de *“Mercure Hollandais”*²³ mag geloven, zouden zij zelfs aan de prins bevolen hebben om de stad te verlaten. De keurvorst van Keulen en de bisschop van Münster hadden een van de grootste successen. De steden Deventer en Zwolle gaven zich over om de nadelen van een beleg niet te moeten ondergaan.

²³ Le Mercure Hollandais est une revue annuelle d'Abraham Casteleyn, traduction du Hollantsche Mercurius. Ce périodique protestant parut de 1672 à 1684, aldus <https://www.histopresse.com/le-mercure-hollandais>

Opnieuw werd de munt geslagen: “*Batavia victoriis peragrata, - XL urbes diebus XXII captae*”: Nederland werd door overwinningen ingenomen, 40 steden werden in 22 dagen onderworpen (p. 449).

Vredesonderhandelingen – elk doet een voorstel

De raadspensionaris De Witt wilde laten vragen welke de voorwaarden voor vrede waren, maar de prins van Oranje wilde verder vechten en hield de boodschappers tegen. Op 22 juni 1672 kwamen de afgevaardigden dan toch aan in het kamp van de Fransen en werden er vrij hooghartig ontvangen. Louvois zei hen dat hij hen geen

enkel voorstel te doen had en dat zij (Frankrijk) hun voorstel afwachten.

Grotius, een van de afgevaardigden²⁴, keerde onmiddellijk terug naar Den Haag om de intenties van de Staten-Generaal te kennen. Hij kwam daar toe op de 25^e en kreeg een absolute volmacht om verdragen te sluiten op voorwaarde dat de Zeven Provinciën samen zouden blijven en dat er geen verandering zal zijn in de vorm van de regering noch in de godsdienst. Hij stelde vervolgens voor om Maastricht op te offeren om de veroverde plaatsen terug te krijgen, en stelde 6 miljoen en daarna 10 miljoen als schadevergoeding voor de oorlog.

Frankrijk deed een tegenvoorstel:

1. De ordonnanties van de Staten-Generaal, waarbij bijkomende lasten opgelegd werden op de invoer van Franse wijn en brandewijn, zullen ingetrokken worden.
2. In de Verenigde Provinciën komt er volledige vrijheid voor de katholieke godsdienst. Er zal een redelijke vergoeding betaald worden aan de priesters die de katholieke kerken bedienen.
3. Aangezien de Staten-Generaal vragen dat de Verenigde Provinciën in dezelfde staat blijven als nu, gaat Zijne Majesteit hiermee akkoord onder de volgende voorwaarden:
4. De Verenigde Provinciën zullen hem alle steden en plaatsen afstaan die zij hebben in Vlaanderen en in Brabant, en die hen door Spanje waren afgestaan, behalve Sluis en het eiland Cassant²⁵.
5. Ze zullen ook Nijmegen afstaan en het deel van de provincie Gelderland aan de overkant van de Rijn, de steden Grave²⁶ en Meurs²⁷ en nog een aantal steden.
6. Alle Fransen krijgen het recht om in Nederland te komen en te gaan en er vrij handel te drijven, zonder belastingheffing.

²⁴ Wellicht dezelfde rechtsgeleerde waarvan hoger sprake.

²⁵ Wellicht is Cadzand bedoeld dat toen, volgens de atlas van Blaeu van 1665, inderdaad als een eiland beschouwd kon worden: het Zwin ligt ten zuiden ervan en het water loopt door tot de Schelde (zie Atlas van Blaeu, heruitgave van Taschen p. 215).

²⁶ Er ligt een stad Grave ten zuidwesten van Nijmegen.

²⁷ Er is een stad Meurs in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen.

7. De orde van Malta zal opnieuw ingesteld worden en de commanderijen die haar toebehoren zullen teruggegeven worden.
8. Nederland zal een schadevergoeding betalen van 20 miljoen aan Zijne Majesteit, waarmee ook de schuld zal gedelgd zijn van 3 miljoen die zij aan Frankrijk verschuldigd zijn sinds 1631 en de interesten die sindsdien gerezen zijn.
9. Elk jaar moet aan Zijne Majesteit een medaille worden voorgesteld in goud waarin de vrede wordt bevestigd.
10. Ook al worden deze voorwaarden aanvaard, toch is hierbij niet gegarandeerd dat de geallieerden van Zijne Majesteit hiermee voldaan zullen zijn.

Afgevaardigde Grotius keerde terug naar Den Haag, met deze harde voorwaarden, die nochtans na een korte discussie aanvaard werden. Hoe kon men anders aan een vijand weerstaan die maar enkele passen meer moest doen om het hele land te veroveren? En dan zou de gereformeerde godsdienst in het hele land verboden zijn!

Nederland krijgt weer hoop

Ondertussen kwamen de Engelse afgevaardigden naar Den Haag en ze verzekerden dat ook zij verrast waren door het grote succes van de Fransen, en dat hun bedoeling wel geweest was om de Verenigde Provinciën te vernederen maar niet om ze te laten veroveren door de Fransen. Zij zouden de Franse koning proberen te overtuigen om genoeg te nemen met Maastricht en enkele steden aan de overkant van de Rijn. Als hij het hiermee niet eens zou zijn, zouden zij de kant van de Nederlanden kiezen. Daarmee kregen de Nederlanders weer hoop!

Een ander voorval was dat de prins van Oranje werd benoemd tot stadhouder omdat het volk de gebroeders De Witt aanzag als oorzaak van al hun ellende. In Dordrecht riep de bevolking dat de magistraten verraders waren die hen wilden overleveren aan de vijand en dat men de prins als stadhouder wilde. De magistraten vroegen de prins om naar Dordrecht te komen, wat hij ook deed. De magistraten annuleerden het Eeuwig Edict bij authentieke akte en verklaarden de prins tot hun kapitein, zowel ter land als ter zee.

Ook in andere landsdelen en steden gebeurde hetzelfde: Rotterdam, Leiden, Tergouwen²⁸, Haarlem, Zeeland... En uiteindelijk bekrachtigden de Staten-Generaal wat de lokale vergaderingen al beslist hadden. Daarmee was het vredesvoorstel van de baan!

Overall was er opstand. Het volk weigerde belasting te betalen. De Nederlandse vloot werd niet hersteld, terwijl de Engelse en de Franse vloot dat wel was en zelfs nog versterkt werd.

De lange ebbe van 14 juli 1672

De Engelse vloot ging ter zee begin juli en kwam in het zicht van Scheveningen, maar ze durfden niet aan land gaan omwille van de vele zandbanken daar. Zij voeren naar Texel en de hertog van York wachtte alleen maar op hoog water. Maar de ebbe²⁹ duurde die dag, de 14^e juli 1672, twaalf uur in plaats van zes. De nacht kwam op en verhinderde de uitvoering van het plan, waartegen de Ruyter niettegenstaande zijn handigheid en zijn durf niet veel had kunnen beginnen.

Men beschouwde die lange ebbe als een teken van de hemel. Er was nochtans een heel natuurlijke oorzaak: krachtige wind uit het zuidwesten, die draaide naar het noordwesten zodat de Zuiderzee en het Ei gevuld werden met water dat terugvloeide naar de monding van de Texel,

²⁸ 'Tergow' staat er in de tekst.

²⁹ De auteur gebruikt hier gek genoeg het Nederlandse woord: "Mais l'*Ebbe* ou le reflux dura ce jour-là, ..." (p. 455).

wat de ebbe dubbel zo lang als gewoonlijk liet duren. Het merkwaardige is dat dit wel af en toe gebeurt in het najaar en in maart, maar het is praktisch onbekend in de maand juli.

Daarnaast stak er een storm op die drie dagen duurde, zodat de hele onderneming afgeblazen moest worden. Maar een belangrijke reden is ook dat Engeland, dat jaloers was op de voorspoed van Frankrijk, Holland niet verder wilde belasten, en zo handelde om de vredesonderhandelingen, die nog niet onderbroken waren, te ondersteunen.

Te land gaat de verovering rustig verder – De bisschop van Münster en de duivel

Ondertussen ging het Franse leger te land verder: het veroverde Nijmegen, Naarden en Muiden, dat nochtans de sleutel is tot Amsterdam maar dat men vergeten was te verdedigen! Als er toen 4000 of 5000 Franse ridders naar Amsterdam getrokken zouden zijn, zou de stad zich overgegeven hebben, aldus een Nederlands tijdschrift³⁰. De troepen van de bisschoppen van Keulen en Münster namen Coevorden in³¹, dat nochtans moeilijk in te nemen zou zijn, maar de verdedigingswerken waren verwaarloosd. Er was weinig munitie en de stad bood dan ook weinig weerstand.

Bij de belegering van Groningen was het anders. De bisschop van Münster had op de stad een grote hoeveelheid bommen en vuurpotten laten gooien om ze in brand te steken, maar het vuur werd telkens gedoofd. Er kwam hongersnood en ziekte in het kamp en in vijf weken verloor hij 10.000 man. Uiteindelijk had hij maar tien of twaalf kanonnen meer die konden schieten. Elke dag bleef hij zelf vier of vijf uur in de loopgraven en stelde zich aan het gevaar bloot zoals een gewone avonturier. Niettemin trok hij zich de 27^e augustus terug zonder dat hij veel schade had kunnen aanrichten.

De auteur van de levensbeschrijving van deze prelaat schilderde hem eerder af als een gevaarlijk beest dan als een mens. Hij vertelt dat een officier van deze bisschop aangeslagen was om elke dag zoveel dappere mannen te zien sneuvelen, waarna de prelaat in een grote woede ontstak: *“Zijt gij één van mijn officieren, gij die u laat vertederen door het zicht van zoveel doden en de zuchten van de gekwetsten? Een goed soldaat moet even weinig medelijden hebben als de duivel!”* (p. 458).

De Franse koning keert terug

De Franse legers hadden tot dan toe geen enkele nederlaag geleden maar beperkten zich om hun veroveringen te behouden en ondernamen sinds het einde van de maand juli geen verdere actie meer. Toen Louis XIV zag dat de plotselinge opgang van de prins van Oranje de vrede zou uitstellen, en hoorde dat heel Duitsland hem ter hulp zou komen, verliet hij zijn leger. Hij keerde terug naar Frankrijk, samen met zijn broer de hertog van Orléans en enkele heren die hem liever rustig het hof wilden maken in het Louvre dan te slapen in een kamp en er de risico's te lopen van de rest van de veldtocht.

Ondertussen stelde de Engelse koning buitensporige eisen voor vrede: een hele (Nederlandse) vloot moest de vlag strijken voor één van hun schepen, er moest een miljoen pond sterling betaald worden voor de kosten van de oorlog, en een eeuwige betaling voor de visvangst van haring. Hij wilde als zekerheid hiervoor Sluis en de eilanden Walcheren, Cadzand en de Hoorn.

Er gingen verschillende geruchten over deze terugtocht van de Franse koning. Zijn vijanden stelden dat hij niet hield van moeilijke veldtochten. Sommige Fransen beweerden dat hij zijn veroveringen beperkt had om niet teveel de jaloezie van de Engelsen op te wekken. Een groot

³⁰ De auteur verwijst naar de ‘Lion troublé, édition d’Amsterdam’, 1673 (het jaar nadien dus), p. 26.

³¹ Zo’n 54 km ten noordoosten van Zwolle.

Figuur 4 Colbert

aantal dacht dat de tederheid en het vuur dat hij voelde voor madame de Montespan³² er de oorzaak van was en dat hij het zich niet kon permitteren om haar ongerustheid niet onmiddellijk te kalmeren³³.

Het is een grote fout geweest om de vredesvoorwaarden die de Nederlanders voorstelden niet te aanvaarden, en Louvois lag aan de basis daarvan. Zij waren voldoende vernederd en de bedragen die zij voorstelden waren redelijk. Door de oorlog voort te zetten, gaf men de Nederlanders tijd om hulp te krijgen van over de Rijn en Spanje, wat de offensieve oorlog in een defensieve veranderde en heel vlug opnieuw het verlies van de veroverde gebieden tot gevolg had (p. 461).

Uit dit alles moet men leren, zegt

Colbert in zijn politiek testament, dat men nooit redelijke voorstellen van de vijand moet weigeren in de hoop op een groter voordeel. Dat is niet alleen gezond verstand, maar men moet weten dat er maar weinig nodig is om een situatie helemaal te veranderen. De haat van Louvois voor mij was zo groot, zegt hij, dat hij ertoe kwam om deze slechte raad aan de koning te geven, want de voortzetting van de oorlog bracht mee dat er onvoldoende fondsen zouden overblijven voor de werken die ik (Colbert) wilde laten uitvoeren (p. 461).

Nederland zoekt hulp en valt Frankrijk aan!

De Nederlanders zetten het land rondom zich onder water en de Staten-Generaal, die aldus beschermd was, stuurde gezanten naar alle hoven van Duitsland met de voorwaarden die men wilde opleggen, en met verzoeken tot hulp. Er werd een verdrag gesloten met de keizer, met de koning van Denemarken en met bijna alle prinsen van het keizerrijk. De keurvorst van Brandenburg stuurde al 40.000 man die voorheen in Hongarije gelegerd waren.

De prins van Oranje profiteerde ook van deze omstandigheden. Hij werd stadhouder verklaard, de raadspensionaris Johan De Witt werd vermoord³⁴ en zijn broer Cornelis werd vals beschuldigd van verraad. Hij werd eerst veroordeeld tot verbanning maar dan toch ter dood gebracht (p. 463), wat heel wat opschudding veroorzaakte. Maar daardoor kreeg de prins een quasi-onbepaalde macht in Nederland: hij verving ministers en magistraten waar hij wilde, en stopte de vredesbesprekingen. Hij begon met het tegenoffensief, er werd gevochten in Naarden,

³² De belangrijkste maîtresses van Louis XIV waren achtereenvolgens: Louise de la Valière (ca. 1661-1671), Françoise-Anaïs de Rochechouart, marquise de Montespan (ca. 1665-1678), en daarna madame de Maintenon (1683 -) waarmee hij uiteindelijk ook getrouwd is.

³³ « qu'il ne put gagner sur soi de refuser d'aller promptement calmer ses inquiétudes et ses transports », p. 459.

³⁴ Meer details over die moord en over die veroordeling vindt men op https://nl.wikipedia.org/wiki/Moord_op_de_gebroeders_De_Witt waar alles van uur tot uur verteld wordt.

Woerden, Grevenburg, maar de prins van Oranje maakte verschillende tactische fouten en verloor telkens ³⁵. Daarop wilde hij de Fransen in hun eigen gebied verslaan, en richtte zich naar Charleroi, in goede verstandhouding met de gouverneur van de Spaanse Nederlanden. Dat was een goed idee: als hij daarin zou slagen, zou Frankrijk alle veroverde gebieden moeten opgeven. De prins veroverde eerst het kasteel van Valkenburg, deed dan alsof hij Maastricht wou innemen en daarna Tongeren, zodat de Fransen daar hun troepen naartoe zonden, en dan richtte hij zich naar Charleroi maar de Franse troepen kwamen terug naar Charleroi en de prins van Oranje stopte zijn beleg. En toch verhoogde dat zijn prestige want er werd verteld dat hij maar wilde doen alsof hij Charleroi wou innemen, en daardoor waren er verschillende Duitse prinsen die zich aan zijn zijde schaarden (p. 468). Er weer werd een medaille geslagen met het opschrift: *“Caroloregium obsidione liberatum”*, Charleroi werd van zijn beleg bevrijd.

Wreedheden van de Fransen in Zwammerdam en Bodegrave

De hertog van Luxemburg vatte ondertussen het plan op om Den Haag te veroveren zodra het zou vriezen: de stad was omringd door water maar verder zwak verdedigd. Hij vertrok daags na kerstmis in die richting, nam Zwammerdam en Bodegrave in, plunderde ze en stak ze in brand. Hij arriveerde in Utrecht op de dag voor nieuwjaar. Er wordt verteld dat de Fransen allerlei wreedheden begingen bij die tocht en dat de hertog van Luxemburg gezegd zou hebben: *“Kom, mannen, plunder, dood, verkracht en verbrand, en als je nog iets ergers kunt doen, doe het”* ³⁶ maar dat zou

voor een deel maar fictie zijn, om hen slechter af te schilderen dan ze waren. Het is ook niet waar dat de Fransen de Hollanders verslagen hebben en dat ze dit als een heroïsche daad beschrijven. De Hollanders werden helemaal niet verslagen, ze trokken zich terug om Leiden beter te kunnen verdedigen, en het ging ook maar om twee dorpjes.

De prins van Oranje, die zich had moeten terugtrekken uit Charleroi, kwam ondertussen zijn woede koelen op Binche en op enkele kastelen in de omgeving. Overdreven wreedheden stelden de Fransen in een kwaad daglicht, vooral omwille van hun harde optreden in de provincie Utrecht, zonder de voorwaarden te respecteren die ze hadden toegestaan voor de overgave ervan. Men eiste overdreven vergoedingen, stak verschillende dorpen in brand, logeerde soldaten bij de burgers, waar ze zich ongeveer gedroegen zoals ze wilden ³⁷. Zo behandelde men een volk dat zich vrijwillig overgegeven had; wat een duidelijke aanmoediging was voor de andere provincies om dat niet te doen en een soortgelijk lot te vermijden.

Daarna kwam er hulp voor de Nederlanders van alle kanten. De Duitse keizer en de keurvorst van Brandenburg hadden Frankrijk verplicht om het grootste deel van hun troepen terug te trekken uit Nederland, en men vreesde dat Duitsland de Elzas zou bezetten. Turenne slaagde er

³⁵ Die de auteur beschrijft p. 466.

³⁶ « Allez, mes enfans, pilliez, tuez, violez, brulez, & s'il se peut faire quelque chose de plus exécrable n'y manquez pas » (p. 470).

³⁷ « où ils vivaient presqu'à discrétion » p.471.

wel in om de Duitse troepen uit Nederland weg te houden. Die stuurden gezanten naar Wenen en naar Regensburg en overal waar ze hulp konden verwachten. Maar die kwam maar langzaam om gang, te meer daar de keizer zich in het verdrag van Westfalen verplicht had om oorlog te voeren tegen Frankrijk, tenzij Frankrijk hem zelf zou aanvallen (p. 474). De heren van Saksen, Brunswick, Hessen verklaarden dat er een algemene rijksdag van het keizerrijk nodig was, en dat Nederland ook geen deel uitmaakte van het Heilig Roomse Rijk. Frankrijk had hen allen belangrijke sommen betaald om zich afzijdig te houden ³⁸.

Frankrijk sluit akkoorden om Duitsland buiten de oorlog te houden

In de rijksdag van Regensburg pleitte de commandeur van Gremonville hevig tegen de Hollanders, zeggende dat het *“mannen van niks waren, vol trots op hun macht, verblind door hun wil om als prinsen behandeld te worden”* ³⁹. En namens Frankrijk werden allerlei voorstellen gedaan om Duitsland buiten het gevecht te houden ⁴⁰, maar de koning van Denemarken en de hertog van Zell ⁴¹ beloofden wel troepen aan Nederland, zij het tegen een behoorlijke vergoeding van 20.000 rijksdaalders: het medelijden met de arme republiek was niet gratis. Ook de keizer en de keurvorst van Brandenburg haalden er elk 45.000 ecu's per maand uit.

Frankrijk, van zijn kant, sloot een vriendschapsverdrag met Tunis en er werd een akkoord getroffen over de grenzen van de Dauphiné en de Savoie, waarover de hertog van Savoie tevreden was. De oorlog tussen Genua en de hertog van Savoie, die begonnen was over de grenzen van beide staten, werd beëindigd: Louis XIV was er in geslaagd zich als scheidsrechter in het geschil te laten benoemen. Met Spanje was het moeilijker, men trachtte vergeefs hen te kalmeren, en toen dat niet lukte probeerde men Portugal tegen Spanje op te zetten, maar dat land was zo uitgeput door de voorbije oorlogen dat het weigerde daarin mee te gaan.

1676: tweede veldtocht wordt geen succes ⁴²

De situatie in Europa en de akkoorden die Louis XIV had kunnen sluiten met de belangrijkste leden van het keizerrijk, lieten hopen dat de tweede campagne tegen de Nederlanders even gelukkig en schitterend zou verlopen als de eerste. Holland was beperkt tot vier provincies, was vol angst dat ze hetzelfde lot zouden ondergaan als Bodegrave en Zwammerdam, en de weinige hulp uit Duitsland had hen niet veel moed gegeven.

Toch trok Frankrijk al zijn troepen in dat jaar terug. De koning van Engeland werd door zijn onderdanen verplicht om zijn bondgenootschap met Frankrijk op te geven. De keurvorst van Keulen en de bisschop van Munster (die bondgenoten van Frankrijk waren geweest) verzoenden zich met de Duitse keizer. De oorlog veranderde van theater en werd nu gevoerd in de Spaanse Nederlanden en in Duitsland. De Verenigde Provinciën, die eerst de voornaamste tegenstander waren geweest, werden nu maar hulptroepen.

³⁸ We zien hier al een procedé dat we zullen tegenkomen in ons verdrag van Vossem, straks!

³⁹ « gens de néant, enorgueillis de leur puissance, aveuglés de l'éclat d'être mis au rang des Princes ».

⁴⁰ Die uit de doeken gedaan worden op p. 476 ev., maar waar we niet in detail op in gaan.

⁴¹ Tussen Koblenz en Trier, ongeveer halverwege.

⁴² Hier begint een nieuw hoofdstuk in het boek, Livre 34.

Figuur 5 Generaal Turenne

De Duitse troepen kwamen Nederland te hulp en de Franse generaal Turenne probeerde hen overal de pas af te snijden; de keurvorst van Brandenburg werd teruggedrongen tot over de Rijn, wat weer werd vereeuwigd in een medaille, die luidde “A Rheno ad Albim pulso Brandenburgensi Electore”, de keurvorst van Brandenburg wordt teruggedrongen van de Rijn naar de Elbe.

Maarschalk Turenne had geen vijanden meer om te verslaan en gaf zijn soldaten tegen zijn gewoonte in de vrijheid om te plunderen. Het was bij een van die tochten dat de generaal uitgeput aan de voet van een struik lag te slapen terwijl het erg sneeuwde en enkele soldaten zag die met takken een hutje maakten en het bedekten met hun mantels. Hij vroeg hen waarom ze dit deden. “*Wij willen onze vader beschermen*”, antwoordden ze. “*Dat is voor ons het belangrijkste, want als we hem zouden verliezen, wie zou ons dan terugbrengen naar ons land?*”

En nu komt het verdrag van Vossem!

Turenne veroverde nog Ravensberg, Erfurt, Bielefeld en de koude was zo groot dat men geen loopgraven kon delven maar dat men het vuur van de belegerden moest trotseren. Maar de soldaten klaagden niet want hun generaal was bij hen en deelde hun lot. Verschillende steden werden nog ingenomen, tot aan de Wezer en nog verder tot in het bisdom Hildesheim. Daar scheidden de twee troepen zich: die van de Franse koning trokken zich tegen eind maart terug, naar Frankrijk toe, en die van de keurvorst van Brandenburg in het prinsdom Halberstadt. De keurvorst zelf trok de Elbe over en bracht zich in veiligheid in de hoofdstad. En door bemiddeling van de hertog van Neuburg ⁴³, die op de kroon van Polen hoopte, werd het volgende verdrag gesloten ⁴⁴.

⁴³ Filips Willem van de Palts (Neuburg an der Donau, 24 november 1615 – Wenen, 12 september 1690) was van 1653 tot aan zijn dood vorst van Palts-Neuburg en hertog van Gulik-Berg en van 1685 tot aan zijn dood keurvorst van de Palts. Hij behoorde tot het huis Palts-Neuburg.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Filips_Willem_van_de_Palts Op wikipedia vond ik echter niets over zijn tussenkomst bij dit verdrag.

⁴⁴ De tekst die hierna volgt is overgenomen uit J. Du Mont, baron de Carels-Croon, *Corps universel diplomatique du droit des gens; contenant un recueil des traitéz d'alliance, de paix, de trêve, de neutralité, de commerce, d'échange, de Protection, de toutes les Conventions, Transactions, Pactes, Concordats & autres Contrats, qui ont été faits en Europe, depuis le Règne de l'Empereur CHARLEMAGNE jusques à présent ...* », Tome VII, Partie L, Amsterdam & La Haye, 1731, p. 234 (=263^E). Het boek staat op google, ingescand in de Library of the University of Michigan. We nemen de Franse tekst uiteraard letterlijk over, volgens de schrijfwijze en met de accenten zoals hij destijds luidde.

De tekst die in het werk van Bruzen de la Martinière opgenomen is – de auteur die we tot nog toe gevolgd hebben – bevat namelijk vanaf artikel VII een samenvatting van de tekst, hoewel hij laat uitschijnen dat hij hem letterlijk overneemt. Wij geven dus de letterlijke Franse tekst weer. In voetnoot geven we enkele

20742

CORPS UNIVERSEL
DIPLOMATIQUE
D U
DROIT DES GENS;
CONTENANT UN
RECUEIL
DES
TRAITEZ
D'ALLIANCE, DE PAIX, DE TREVE,

DE NEUTRALITÉ, DE COMMERCE, D'ÉCHANGE,
de Protection & de Garantie, de toutes les Conventions, Transactions, Paixes,
Concordats, & autres Contrats, qui ont été faits en EUROPE, depuis le
Regne de l'Empereur CHARLEMAGNE jusques à présent;

AVEC
LES CAPITULATIONS IMPERIALES ET ROYALES;

les Sentences Arbitrales & Souveraines dans les Causes importantes; les Déclarations de Guerre,
les Contrats de Mariage des Grands Princes, leurs Testamens, Donations, Renonciations, &
Protestations; les Investitures des grands Fiefs; les Erections des grandes Dignités, celles des
grandes Compagnies de Commerce, & en général de tous les Titres, sous quelque nom qu'on les
dénigne, qui peuvent servir à fonder, établir, ou justifier

LES DROITS ET LES INTERETS DES PRINCES ET ETATS DE L'EUROPE;

Le tout tiré en partie des Archives de la Tres-Auguste Maison d'Autriche, & en partie de celles
de quelques autres Princes & Etats, comme aussi des Protocoles de quelques Grands Ministres; des Manuscrits
de la Bibliothèque Royale de Berlin; des meilleures Collections, qui ont déjà paru tant en ALLEMAGNE,
qu'en FRANCE, en ANGLETERRE, en HOLLANDE, & ailleurs; sur tout, des Attes de RYMER;
& enfin les plus estimés, soit en Histoire, en Politique, ou en Droit;

P A R

Mr. J. DU MONT, BARON DE CARELS-CROON,
ECUIER, CONSEILLER, ET HISTORIOGRAPHE DE SA MAJESTE
IMPERIALE ET CATHOLIQUE.
TOME VII. PARTIE I.

A AMSTERDAM,

Chez P. BRUNEL, R. ET J. WETSTEIN, ET G. SMITH,
HENRI WAESBERGE, ET Z. CHATELAIN.

A LA HAYE,

Chez P. HUSSON ET CHARLES LEVIER.

MDCCLXXXI

Digitized by Google

afwijkingen weer van de tekst die we in ons archief hebben. Onze tekst is in een oudere spelling geschreven dan de gedrukte tekst. Zo begint hij met de woorden « *Aprèz que Mons. le Duc de Neubourg a fait cognoistre au Roy le desir qu'auroit ...* ». Maar dat is wel wat moeilijker leesbaar. Nog iets: we hebben regelmatig een nieuwe alinea genomen midden in een zin om de tekst beter leesbaar te maken. In de originele tekst vormt ieder artikel telkens een volledige alinea

<p>Traité entre Louïs XIV. Roi de France & FREDERIC GUILLAUME Electeur de Brandebourg, fait au Camp de Vossem le 6. juin 1673. [Tiré de la Registrature d'Etat de la Chancellerie de la Cour de Sa Majesté Imperiale. On la trouve aussi dans FREDER. LEONARD. Tom. III.]</p> <p>APRES que Monsieur le Duc de Neubourg a fait connoître au Roi le desir qu'auroit Monsieur l'Electeur de-Brandebourg, & par ses propres sentimens, & par les nuances qui lui en auroient été faites par divers Electeurs, Princes & Etats de l'Empire, de rétablir non seulement la premiere Alliance qu'il a ci-devant eu avec Sa Majesté, & qui auroit été alterée depuis quelque tems par les Traitez qu'il auroit faits avec les Etats Généraux des Provinces-Unies des Pais-Bas, & les Armes qu'il auroit prises ensuite en leur faveur, mais de contribuer encore en cette sorte à la Pacification de l'Allemagne,</p>	<p>Verdrag tussen Louïs XIV. Koning van Frankrijk & FREDERIC WILHELM Keurvorst van Brandenburg, gemaakt in het kamp van Vossem op 6 juni 1673. [Uit de staatsgriffie van de kanselarij van zijne keizerlijke majesteit. Men vindt het ook in FREDER. LEONARD. Tom. III.]</p> <p>NADAT de heer hertog de Neubourg aan de Koning het verlangen kenbaar heeft gemaakt dat de heer Keurvorst van Brandenburg zou hebben, & door zijn eigen gevoelens en door de nuances die hem door verschillende keurvorsten, vorsten en staten van het keizerrijk zijn aangebracht, om niet alleen de Alliantie te herstellen die hij vroeger had met Zijne Majesteit, en die sinds enige tijd is veranderd door de Verdragen die hij had gesloten met de Staten-Generaal van de Verenigde Provinciën van de Nederlanden, en de wapens die hij dan in hun voordeel zou hebben opgenomen, maar om toch op deze manier bij te dragen aan de Pacificatie van Duitsland,</p>
<p>Sa Majesté qui avoit veu avec peine que ledit Sieur Electeur eust pris une conduite opposée à l'amitié qui a toûjours été entre Sa Majesté & Son Altesse Electorale & leurs Predecesseurs, & qui s'étoit trouvé contraint avec regret de porter ses Armes dans l'Empire dont elle a toûjours affectionné si particulièrement la tranquillité & le repos, a appris avec plaisir les dispositions dans lesquelles étoit ledit Electeur,</p>	<p>heeft Zijne Majesteit, die bedroefd had gezien datgenoemde Keurvorst een gedrag had aangenomen dat in strijd was met de vriendschap die er altijd is geweest tussen Zijne Majesteit, Zijne Hoogheid de Keurvorst en hun Voorgangers, & die met spijt gedwongen was zijn wapens op te nemen tegen het Keizerrijk waarvan zij de rust en kalmte altijd zo bijzonder heeft liefgehad, met genoeg kennis genomen van de schikkingen die genoemde Keurvorst heeft genomen,</p>
<p>& aiant autorisé pour ce sujet le Sieur Arnauld, Chevalier Seigneur de Pomponne, Conseiller du Roi en tous ses Conseils, & Secretaire d'Etat & des Commandemens de Sa Majesté, pour traiter avec le Sieur Meinders, Conseiller d'Etat & Privé, & Envoyé extraordinaire dudit Sieur Electeur vers Sa Majesté, muni pareillement d'un</p>	<p>en na voor deze zaak de heer Arnauld, ridder heer van Pomponne, raadslid van de koning in al zijn raden, secretaris van Staat en van Zijne Majesteits bevelen, te hebben gemachtigd om te onderhandelen met de heer Meinders, staats- en privéraadslid en buitengewoon gezant van genoemde Zijne Hoogheid de Keurvorst aan Zijne Majesteit, eveneens uitgerust met een volledige</p>

<p>Plein-pouvoir de Son Altesse Electorale , il a été convenu entre eux des Articles suivans.</p>	<p>volmacht van Zijne Hoogheid de Keurvorst, zijn de volgende artikelen tussen hen overeengekomen.</p>
<p>I. Tout ce qui s'est passé depuis la prise des Armes par Monsieur l'Electeur de Brandebourg en faveur des susdits Etats Généraux, tant de la part de Sa Majesté & de ses Alliez, que de celle dudit Sieur Electeur de Brandebourg, sera pleinement oublié, & Son Altesse Electorale cultivera la première amitié qu'elle avoit avec Sa Majesté, avec le Roi de la Grande Bretagne, Monsieur l'Electeur de Cologne, Monsieur l'Evêque de Munster, & autres Alliez de Sa Majeste, sans qu'à raison des pertes & dommages qui auroient été causez durant ladite Guerre, il soit libre de se rien demander de part ni d'autre.</p>	<p>I. Alles wat er gebeurd is sinds het opnemen van de wapens door de heer Keurvorst van Brandenburg ten gunste van de bovengenoemde Staten-Generaal, zowel van de kant van Zijne Majesteit en zijn Bondgenoten, als die van de genoemde keurvorst van Brandenburg, zal volledig worden vergeten, en Zijne Hoogheid de Keurvorst zal de vroegere vriendschap die zij met Zijne Majesteit had, cultiveren, met de koning van Groot-Brittannië, de heer Keurvorst van Keulen, de heer Bisschop van Munster, en andere bondgenoten van Zijne Majesteit, zonder dat het vrij zal staan aan een van beide kanten om iets te vragen voor het verlies en de schade die tijdens de genoemde oorlog kan zijn veroorzaakt.</p>
<p>II. Et quant au Traité que Son Altesse Electorale de Brandebourg a fait avec les Etats Généraux de leur donner aide, recours ou assistance contre Sa Majesté & ses Alliez, Son Altesse Electorale s'oblige de ne donner à l'avenir sous quelque raison, pretexte ou occasion que ce puisse être, directement ni indirectement, aucun recours, aide ou assistance aux Ennemis de Sa Majesté, quels qu'ils puissent être.</p>	<p>II. En wat betreft het Verdrag dat Zijne Hoogheid de Keurvorst van Brandenburg met de Staten-Generaal (=Nederland) heeft gesloten om hen hulp, verhaal of bijstand te verlenen tegen Zijne Majesteit en zijn Bondgenoten; verbindt Zijne Hoogheid de Keurvorst zich ertoe om in de toekomst om geen enkele reden, voorwendsel of gelegenheid, direct of indirect, enige hulp of bijstand aan de vijanden van Zijne Majesteit te geven, wat deze ook mogen zijn.</p>
<p>III. Ledit Sieur Electeur promet semblablement de faire sortir de ses Places les Troupes desdits Etats, ou autres Etrangeres qui y pourroient etre entrées depuis la presente Guerre; comme aussi qu'il tiendra le Corps de son Armée au delà du Weser, & se contentera durant la presente Guerre de tenir les Garnirons necessaires dans les Places au deçà de cette Riviere, dont pourtant il pourra loger quelques Troupes au plat-Païs, jusques à la concurrence de mil Hommes.</p>	<p>III. De genoemde keurvorst belooft eveneens de troepen van de genoemde staten, of andere buitenlanders die er sinds de huidige oorlog zouden zijn binnengekomen, uit zijn plaatsen te doen vertrekken; zoals hij ook het korps van zijn leger aan de overkant van de Wezer zal houden, en zich tijdens de huidige oorlog tevreden zal stellen met het houden van de nodige garnizoenen op de plaatsen aan gene kant van deze rivier, maar hij zal wel enkele troepen op het platteland zal mogen huisvesten, wel slechts tot beloop van duizend man.</p>
<p>IV. Sa Majesté en échange pour donner un témoignage plus public & de la satisfaction avec laquelle elle rétablit avec ledit Sieur</p>	<p>IV. Om een duidelijker getuigenis af te leggen van de voldoening waarmee zij haar</p>

<p>Electeur sa premiere amitié ; comme aussi pour faire connoître avec quelle sincerité elle s'est toujours declarée, qu'elle n'avoit eu aucune pensée de rien retenir de ce que ses Armes avoient conquis dans l'Empire, promet de remettre ou faire remettre après les Ratifications échangées du present Traité, audit Sieur Electeur tout ce que ses Armes, ou telles de ses Allies ont occupé dans les Duché de Cleves, Principauté de Minde, Comte de la Mark, & de Ravensberg, ou autres Terres generalementr quelconques dudit Sieur Electeur, à l'exception de quelques Places sur le Rhin, dont il sera parlé dans l'Article suivant.</p>	<p>oorspronkelijke vriendschap met voornoemde keurvorst herstelt; alsmede om bekend te maken met welke oprechtheid zij altijd heeft verklaard dat zij er niet aan dacht iets te behouden van wat haar wapens hadden veroverd in het keizerrijk, belooft Zijne Majesteit aan de genoemde keurvorst om, nadat de ratificaties van dit Verdrag uitgewisseld zullen zijn, alles af te staan of te doen afstaan wat haar wapens, of die van haar bondgenoten, hebben ingenomen in het hertogdom Kleef, prinsdom Minden, graafschap van de Mark, en dat van Ravensberg, of enig ander land van de genoemde heer Keurvorst, met uitzondering van enkele plaatsen aan de Rijn, waarover zal worden gesproken in het volgende artikel.</p>
<p>V. Les Places que les Etats Généraux occupoient dans le Duché de Cleves, aiant été la seule cause qui obligea Sa Majesté à porter ses Armes sur le Rhin, lorsqu'elle commença la Guerre contre lesdits Etats, quelque pretention que Sa Majesté pût avoir de les garder comme les aiant prises fur ses Ennemis, elle voulut bien se declarer dans tout l'Empire, qu'elle n'avoit dessein de les retenir que jusques à la Paix qui pourroit être faite avec lesdits Etats, Sa Majesté persistant dans les mêmes sentimens, declare encore qu'elle gardera seulement les Places de Wesel avec le Fort de la Lippe, Reez avec son Fort, pour les remettre audit Sieur Electeur fortifiées, & avec les Canons aux Armes ou marques de Son Altesse Electorale ou de ses Predecesseurs, comme elles étoient lors qu'elles ont été prises par les Armes de Sa Majesté, aussitôt après la Paix conclue & ratifiée avec lesdits Etats, dont Sa Majesté veut bien que le susdit Sieur Duc de Neubourg demeure garant.</p>	<p>V. Aangezien de plaatsen die de Staten-Generaal in het hertogdom Kleef bezetten, de enige waren die Zijne Majesteit dwong haar haar wapens naar de Rijn te brengen, toen zij de oorlog tegen genoemde Staten begon, en hoewel Zijne Majesteit, welke aanspraak Zijne Majesteit ook mocht hebben gehad om ze te behouden als zijnde van haar vijanden afgenomen, was zij bereid om in het hele Keizerrijk te verklaren dat zij enkel van plan was ze te behouden tot de vrede die met de genoemde Staten kon worden gesloten. Zijne Majesteit, volhardend in dezelfde gevoelens, verklaart verder dat zij alleen de plaatsen in Wesel met het fort van Lippe en Reez met zijn fort zal behouden om ze over te dragen aan voornoemde heer Keurvorst, versterkt en met de kanonnen die de wapens of tekens van zijne keurvorstelijke hoogheid of van zijn voorgangers dragen, zoals ze waren toen ze werden ingenomen door de wapens van Zijne Majesteit, zodra de vrede gesloten en bekrachtigd is met de voornoemde Staten, waarvoor Zijne Majesteit wenst dat de voornoemde heer hertog van Neubourg borg staat.</p>

<p>VI. Que durant ce tems le Droit de superiorité & toute autre Jurisdiction, demeurera audit Sieur Electeur dans lesdites Places, & que les Garnisons qui seront entretenues et payées par Sa Majesté, sans qu'elle y puisse lever aucun droit ou contribution, ni que lesdites Garnisons puissent être à charge ausdites Places que pour le simple logement.</p> <p>Son Altesse Electorale s'oblige toutefois de laisser surement & librement passer dans ses Etats sur les Rivières du Rhin & de la Meuse, sans en pouvoir prendre aucun Droit ni Peage, les Munitions de bouche & de Guerre qui descendront pour les Troupes de Sa Majesté;</p> <p>bien entendu que ceux qui conduiront lesdites Munitions feront apparoir par les ordres de Sa Majesté ou certifications de ses Ministres, que lesdites Munitions seront pour la service de Sa Majesté.</p>	<p>VI. Dat gedurende deze tijd de soevereiniteit, en enige andere jurisdictie, zal blijven bij de genoemde Keurvorst op de genoemde plaatsen; dat de garnizoenen die onderhouden en betaald zullen worden door Zijne Majesteit, zonder dat dit haar toestaat om daar enig recht of bijdrage voor te heffen, en dat deze garnizoenen niet ten laste zullen zijn van genoemde plaatsen tenzij voor eenvoudige huisvesting.</p> <p>Zijne Hoogheid de Keurvorst verbindt er zich echter toe om bevoorrading en oorlogsmunitie die geleverd zullen worden aan de troepen van Zijne Majesteit veilig en vrij door zijn staten te laten passeren, over de rivieren van de Rijn en de Maas, zonder enige belasting of tol te kunnen heffen,</p> <p>met dien verstande dat degenen die de genoemde munitie zullen vervoeren, zullen laten blijken door de bevelen van Zijne Majesteit of verklaringen van zijn ministers, dat deze munitie ten dienste van Zijne Majesteit zal zijn.</p>
<p>VII. Et puisque dans l'occupation qui fut faite des Places du Duché de Cleves par Sa Majeste, elle a fait rendre aux Catholiques quelques Eglises qui leur avoient été ostées durant que les Etats Généraux y avoient Garnison,</p> <p>il a été convenu que toute cette affaire Ecclesiastique & ce qui en dépend , soit pour l'exercice ou pour les revenus, sera réglée & déterminée en conformité & selon les règles de l'Accord fait fur ce sujet, entre Son Altesse Electorale de Brandebourg & Son Altesse le Duc de Neubourg,</p> <p>& afin que lesdits Catholiques ne soient point inquietez à l'avenir dans les Provinces de Cleves, de la Mark & Ravensberg, Son Altesse Electorale promet de les laisser jouir paisiblement de ce qui leur est deu en vertu du susdit Traité.</p>	<p>VII. En aangezien bij de bezetting van de plaatsen van het hertogdom door Zijne Majesteit zij bepaalde kerken heeft doen teruggeven, die van hen waren afgenomen toen de Staten-Generaal er garnizoen hielden,</p> <p>is overeengekomen dat al deze kerkelijke zaken en hun aanhorigheden, hetzij voor de uitoefening of voor de inkomsten, zullen worden geregeld en vastgesteld in overeenstemming met de regels van de overeenkomst gesloten tussen Zijne Hoogheid de Keurvorst van Brandenburg en zijne hoogheid de hertog van Neubourg. En opdat de genoemde Katholieken in de toekomst niet verontrust zouden woden in de provincies Kleef, Mark en Ravensberg, belooft Zijne Hoogheid de Keurvorst hen vreedzaam te laten genieten van wat hun volgens voornoemd Verdrag toekomt.</p>
<p>VIII. Sa Majesté promet pour soi et au nom de ses Alliez, que toutes contributions &</p>	<p>VIII. Zijne Majesteit belooft voor zichzelf en in naam van zijn Bondgenoten, dat alle</p>

<p>exactions qui auroient été imposées dans les Etats de Son Altesse Electorale, cesseront depuis le dixième du mois d'Avril, & qu'on n'en pourra lever ni exiger aucunes, sous quelque pretexte que ce peut être qui auroient été imposées, ou qui seroient écheuës depuis ce tems,</p> <p>à condition que ledit Sieur Electeur observera la même chose de son côté, & qu'il ne fera aucune exaction de ce qui lui pourrait reliev⁴⁵ & qu'il pourroit pretendre depuis le terme susdit. Comme aussi que Sa Majesté ne prendra plus aucuns Quartiers ou passages sans le consentement dudit Sieur Electeur, & sans paier & dedommager ses Sujets de la charge qu'ils en pourroient souffrir.</p>	<p>bijdragen en heffingen die zouden zijn opgelegd in de staten van zijne Keurvorstelijke Hoogheid, zullen ophouden vanaf de tiende van de maand april en dat geen enkele kan worden geheven of geëist mag worden, onder welk voorwendsel dan ook, die opgelegd zou zijn, of die sindsdien zou vervallen zijn</p> <p>op voorwaarde dat de genoemde Heer Keurvorst hetzelfde in acht zal nemen van zijn kant en dat hij geen enkele opeising doen van wat hem zou toekomen en wat hij zou kunnen vorderen sinds voornoemde datum. Zijne Majesteit zal eveneens niet langer kwartieren of doorgangen nemen zonder toestemming van de genoemde Heer Keurvorst en zonder zijn onderdanen te betalen en te compenseren voor de last die zij kunnen ondervinden.</p>
<p>IX. Et bien qu'il soit dit dans l'Article a. du present Traité, que ledit Sieur Electeur de Brandebourg n'assistera, directement ni indirectement, les Ennemis de Sa Majesté,</p> <p>ledit Sieur Electeur aiant témoigné toutefois qu'il ne pourroit être engagé à rien qui pût être contre l'Empire, & qu'il se reservoit les mains libres en cas qu'il fût attaqué,</p> <p>Sa Majesté qui n'a pas moins à coeur la sureté & la Paix dudit [Empire, admet volontiers cette réserve dudit]⁴⁶ Sieur Electeur à condition toutefois que Sa Majesté ne sera pas censée attaquer ledit Empire, si elle se trouvoit obligée de porter ses Armes en Allemagne, & d'agir contre tout Prince dudit Empire quel qu'il pût être qui voulust attaquer Sa Majesté, ou donner assistance à ses Ennemis contre le Traité de la Paix de Munster⁴⁷.</p>	<p>IX. En hoewel in artikel a. van dit Verdrag⁴⁸ gezegd wordt, dat de genoemde keurvorst van Brandenburg de vijanden van Zijne Majesteit noch direct noch indirect zal bijstaan,</p> <p>maar aangezien genoemde Keurvorst verklaard dat hij zich niet kan verbinden tot iets wat tegen het Keizerrijk zou kunnen zijn en dat hij zijn handen vrijhoudt in het geval dat hij zou worden aangevallen,</p> <p>heeft Zijne Majesteit, die niet minder belang hecht aan de veiligheid en vrede van het genoemde keizerrijk, graag dit voorbehoud van genoemde keurvorst aanvaard, op voorwaarde echter dat Zijne Majesteit niet geacht zal worden het genoemde Keizerrijk aan te vallen, indien zij zich genoodzaakt ziet haar wapens in Duitsland te brengen en op te treden tegen welke Vorst van het</p>

⁴⁵ In de geschreven kopie in ons archief staat er “rester” in plaats van “reliev”.

⁴⁷ Bemerkt dat deze zin niet klopt: “Sa Majesté qui n'a pas moins...”: heeft geen werkwoord. Er is wel een werkwoord in ontkennende vorm: n'a = de majesteit heeft niet minder hart... of is de zaak niet minder genegen...

⁴⁸ Blijkbaar waren de artikelen eerst met letters genummerd.

	<p>genoemde Rijk dan ook die Zijne Majesteit zou willen aanvallen, of die bijstand zou verlenen aan zijn Vijanden in strijd met het Verdrag van Vrede van Munster.</p>
<p>X. Et parce que dans l'étroite Union & l'Alliance qui est entre Sa Majesté & le Roi de la Grande Bretagne pour la Guerre contre la Hollande, ledit Sieur Electeur de Brandebourg n'a pas moins agi contre ledit Roi que contre Sa Majesté, lorsqu'il a pris les Armes en faveur des Etats Généraux, Sa Majesté veut bien se charger & promettre de faire agréer au susdit Roi de la Grande Bretagne que tout le passé soit oublié de part & d'autre, & que la premiere amitié & intelligence soit rétablie entre Sa Majesté Britannique & Son Altesse Electorale.</p>	<p>X. En omdat in de hechte Unie en Alliantie die bestaat tussen Zijne Majesteit en de Koning van Groot-Brittannië voor de oorlog tegen Holland, voornoemde Heer Keurvorst van Brandenburg niet minder tegen voornoemde Koning handelde dan tegen Zijne Majesteit, toen hij de wapens opnam ten gunste van de Staten-Generaal, is Zijne Majesteit bereid te beloven dat de voornoemde Koning van Groot-Brittannië ermee zal instemmen dat al het verleden aan beide zijden wordt vergeten en dat de vroegere vriendschap en verstandhouding tussen zijne Britse Majesteit en zijne Electorale Hoogheid wordt hersteld.</p>
<p>XI. Et pour donner une plus grande marque de l'Alliance que Sa Majesté renouvelle avec ledit Sieur Electeur, elle veut bien promettre de le faire comprendre en vertu du present Traité dans la Paix qu'elle pourroit faire avec les Etats Généraux comme aussi elle s'oblige de l'assister & de le garantir contre tous ceux dont il pourroit être attaqué, à l'occasion ou à cause du present Traité.</p>	<p>XI. En om een groter teken te geven van het bondgenootschap dat Zijne Majesteit vernieuwt met genoemde heer keurvorst, is hij bereid te beloven om de heer keurvorst op grond van het huidige verdrag op te nemen in de vrede die zij met de Staten-Generaal zou sluiten, zoals zij zich ook om de heer keurvorst bij te staan en te verdedigen tegen iedereen die hem mocht aanvallen, naar aanleiding van of vanwege het huidige verdrag.</p>
<p>XII. Sa Majesté pour donner une plus grande marque à Monsieur l'Electeur de Brandebourg, qu'en rétablissant avec lui la premiere amitié par ce Traité, elle veut bien encore prendre en lui la même confiance qu'elle avoit eu avant ces derniers mouvemens,</p> <p>declare qu'après que le present Traité aura été accompli par l'échange des Ratifications, elle consentira de sa part que ledit Sieur Electeur puisse être admis dans la Mediation de la Paix qui se traiteroit avec les Etats Généraux, lors que les affaires de l'Empire auront été pleinement accommodées.</p>	<p>XII. Zijne Majesteit, om nog een groter teken te geven aan Zijne Hoogheid de Keurvorst van Brandenburg, dat zij door het herstellen van de vroegere vriendschap met hem door dit verdrag, bereid is om hem het vertrouwen te geven dat hij had vóór deze laatste bewegingen,</p> <p>verklaart dat zij, nadat dit Verdrag door de uitwisseling van bekrachtigingen tot stand gekomen zal zijn, van haar kant ermee zal instemmen dat genoemde keurvorst wordt toegelaten bij de bemiddeling van de vrede die met de Staten-Generaal zal worden</p>

	onderhandeld, wanneer de aangelegenheden van het keizerrijk volledig geregeld zullen zijn.
XIII. Il a été convenu de fournir & échanger les Ratifications du susdit Traité de part & d'autre, dans le terme de trois semaines au plus tard. Fait an Camp de Vossem ce 6. jour de juin 1673. <i>Ainsi signé,</i> ARNAULD. FR. MEINDERS.	XIII. Er werd overeengekomen om de bekrachtigingen van voornoemd verdrag aan beide zijden uiterlijk binnen drie weken te verstrekken en uit te wisselen. Gedaan in het kamp van Vossem deze 6 ^e dag van juni 1673. Aldus ondertekend, ARNAULD. FR. MEINDERS.

Wat staat hier nu in?

Om te beginnen is het interessant te zien hoe plechtig en voorkomend de beide partijen zich op papier behandelen, terwijl ze in feite tot nu toe nog altijd in oorlog zijn, en zij en hun soldaten elkaar naar het leven staan. Duidelijk is ook het onderscheid waarbij de ene partij wordt aangeduid als "Zijne Majesteit" en de ander als "Zijne hoogheid de keurvorst" of letterlijk "Zijne Electorale Hoogheid", wat een beetje belachelijk klinkt. Een duidelijk verschil van stand dus. Dat blijkt ook uit de structuur van het verdrag. Er wordt aangegeven dat het de keurvorst is op wiens initiatief de vrede tot stand gekomen is, hij heeft ernaar gevraagd, en Zijne Majesteit de koning van Frankrijk is daar welwillend op ingegaan. Er wordt ook een paar keer verwezen naar het herstel van de vorige goede betrekkingen. Of die er echt waren is wel de vraag.

Kort samengevat zegt het verdrag:

1. We vergeten de oorlog en er zal geen schadevergoeding gevraagd worden noch door de ene noch door de andere partij;
2. De keurvorst zal geen hulp meer bieden aan de Nederlanders;
3. Hij verplicht zich ertoe om de Nederlanders uit zijn gebied te verwijderen en om zelf zijn leger aan de overkant van de Wezer te houden;
4. Louis XIV zal alle gebieden, die hij veroverd heeft in die gebieden, teruggeven;
5. Hij zal wel enkele plaatsen behouden die met name worden opgenoemd en zal die teruggeven zodra de vrede met Nederland getekend is;
6. Ondertussen behoudt de keurvorst zijn soevereiniteit over deze gebieden en de Franse koning zal er geen belasting op kunnen heffen. De keurvorst zal wel vrije doorgang verlenen op de Rijn en de Maas zonder tol te mogen heffen op wat de Franse koning er vervoert voor de oorlog.
7. De bescherming van de katholieken in de veroverde gebieden zal geregeld worden volgens het akkoord dat werd afgesloten tussen de keurvorst van Brandenburg en de hertog van Neuburg (en waarover verder geen details worden gegeven);
8. De Franse koning belooft dat alle belastingen en opeisingen sinds 10 april zullen ophouden en dat hij geen inkwartiering of doorgang meer zal nemen in zijn gebied, zonder toestemming van de keurvorst en zonder vergoeding voor de onderdanen die er schade door zouden lijden;

9. De keurvorst behoudt zich ook het recht voor om het keizerrijk te verdedigen als hij aangevallen wordt, maar wanneer de Franse koning zich alleen maar verdedigt tegen een Duitse prins die hem zou aanvallen, is dit geen aanval tegen het keizerrijk;
10. De Franse koning maakt zich sterk dat ook zijn bondgenoten hiermee zullen instemmen;
11. De keurvorst van Brandenburg zal mee betrokken worden in de vredesonderhandelingen met Nederland;

De bekrachtigingen van dit verdrag zullen binnen de drie weken gebeuren. Aldus werd ondertekend in het kamp van Vossem op 6 juli 1673, door de twee volmachthouders.

Waar ligt dat kamp van Vossem?

Het is op het eerste gezicht merkwaardig dat dit verdrag ondertekend zou zijn in Vossem, vlakbij Tervuren. De vijandelijkheden, zoals we hebben gezien, vonden in eerste instantie plaats in Nederland, dat in een soort blitzkrieg veroverd werd. Daarna trok de Franse koning er zich terug en ging naar Duitsland, waar hij een groot deel van het grondgebied veroverde. Is het dan logisch dat zo'n verdrag getekend wordt bij ons in Vossem? Te meer daar er ook een gemeente Vossem ligt in Duitsland, in het district Euskirchen in de regio Noordrijn-Westfalen! Het is een klein dorpje in de buurt van de stad Euskirchen, niet ver van de Belgisch-Duitse grens⁴⁹. Is het niet daar dat het verdrag ondertekend werd?

Er is ook nog in een ander Vossem in Duitsland: een gehucht in Duitsland dat behoort tot een voormalig district van de gemeente Gerderath en een deel is van de stad Erkelenz. Het is gelegen in de deelgemeente Heinsberg aan de oostelijke rand van het Erkelenzer land. De afstand tot de dichtstbijzijnde grote stad, Wassenberg, is ongeveer vijf kilometer⁵⁰.

Daarover ondervraagd antwoordt het AI-programma ChatGPT dat “het kamp van Vossem, waar het verdrag werd ondertekend, verwijst naar een locatie in België, niet in Duitsland. Vossem is een deelgemeente van Tervuren, gelegen in de provincie Vlaams-Brabant in België. Het bevindt zich ten zuidoosten van Brussel, de hoofdstad van België. In het jaar 1672, toen het verdrag werd ondertekend, maakte dit gebied deel uit van de Zuidelijke Nederlanden die onder Spaanse heerschappij stonden. Het kamp van Vossem, ook wel bekend als het Kasteel van Vossem, was destijds een strategische locatie waar de Franse troepen zich verzamelden tijdens de oorlogen van Lodewijk XIV in de Nederlanden.”

Maar zoals gewoonlijk geeft het programma geen referenties. Er is wel een ‘kasteel van Vossem’, maar dat ligt in Wulmersum (bij Hakendover, Tienen), dateert uit het jaar 1898 en heet zo omdat het gebouwd werd door een zekere Alfons Vossem, handelaar uit Tienen⁵¹.

Deken J.E. Davidts, die nochtans de documenten in het archief zeer nauwgezet heeft beschreven, zegt over de jaren 1668 tot 1683 alleen wie de Spaanse landvoogden van onze streken waren: Francisco de Castel Rodrigo, Iñigo de Velasco, Juan Domingo de Zeovoiga y Fonseca, de hertog van Villa Hermosa en de prins van Parma, voorlopig vervangen door de

⁴⁹ Zie Google Maps.

⁵⁰ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Vossem_\(Duitsland\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Vossem_(Duitsland))

⁵¹ [https://www.hakendover.be/1-7-](https://www.hakendover.be/1-7-Gebouwen%20en%20bezienswaardigheden%20in%20Hakendover%20en%20Wulmersum.46)

[Gebouwen%20en%20bezienswaardigheden%20in%20Hakendover%20en%20Wulmersum.46](https://www.hakendover.be/1-7-Gebouwen%20en%20bezienswaardigheden%20in%20Hakendover%20en%20Wulmersum.46)

markies van Grana ⁵². Maar geen woord over een kamp in Vossem. Louis XIV komt wel in de volgende paragraaf aan bod, maar dan zijn we al in de maand september 1683.

En toch...!

En toch vinden we andere documenten op internet die ondertekend werden in het 'Camp de Vossem', onder meer een brief van Louis XIV, waarin hij een kandidaat-abdis die hem aanbevolen werd door Vauban, aanbeveelt voor het klooster in de abdij van Flines, in het bisdom Arras ⁵³. Dit is een document dat niets te maken heeft met Duitsland en dat dus wel in het Tervuurse Vossem getekend kan zijn. Maar een overtuigend bewijs vonden we in een werk van Christophe Levantal, *Louis XIV voyageur* ⁵⁴, die op zijn beurt grondig de kranten van die tijd uitgepluisd heeft, en die schrijft:

<p>La Gazette du 10 juin (n° 67, p. 532) datait ce départ du 5, mais nous avons corrigé ainsi pour suivre l'« Estat des lieux » (op. cit.), pour qui c'est le 4 que le Roi arriva à Vossem, ainsi que P. Pellisson qui confirme et précise en écrivant (op. cit., t. I, p. 282) : « Nous partîmes du camp près de Bruxelles le dimanche 4 juin. Le dessein étoit de camper auprès de Treveur*, maison de plaisirs du roi d'Espagne [...], mais on vint camper beaucoup plus loin à Vossem, où nous avons séjourné hier & aujourd'hui [i. e. les 5 & 6 juin]. »</p> <p>Il faut toutefois signaler que la chronologie précitée, conservée dans le même carton (Arch. nat., Marine, G 176), donne aussi le 5 pour date de ce déplacement. * I. e. Tervuren alias Tervueren, qui est pourtant le lieu cité par le Roi lui-même, qui écrit : « <i>J'allai camper avec toute l'armée auprès de Tervueren</i> » (cf. Louis XIV, Œuvres [...], op. cit., t. III, p. 321), mais ses relations, comme nous avons déjà pu le constater (cf. op. cit., t. III, p. 317), ne sont pas toujours exemptes d'erreurs, d'oublis ou d'approximations.</p> <p><u>Il est toutefois certain que le Roi est bien passé par le camp de Tervueren, comme le montre une lettre qu'il écrivit de là au</u></p>	<p>De krant van 10 juni (nr. 67, p. 532) dateerde dit vertrek op de 5de, maar we hebben dit gecorrigeerd om 'l'Estat des lieux' (op. cit.) te volgen, voor wie het op de 4de was dat de koning in Vossem aankwam, evenals zoals P. Pellisson bevestigt en verduidelijkt door te schrijven (op. cit., t. I, p. 282): "We verlieten het kamp bij Brussel op zondag 4 juni. De bedoeling was om te kamperen in de buurt van Treveur*, het lusthuis van de koning van Spanje [...], <u>maar we kampeerden veel verder weg in Vossem, waar we gisteren en vandaag [d.w.z. op 5 en 6 juni] verbleven.</u></p> <p>Er moet echter worden opgemerkt dat de bovengenoemde chronologie, bewaard in dezelfde doos (Arch. nat., Marine, G 176), ook de 5de geeft als datum van deze verplaatsing.* Tervuren alias Tervueren, wat nochtans de plaats is die de Koning zelf vermeldt, die schrijft: "Ik heb met het hele leger mijn kamp opgeslagen in de buurt van Tervueren" (cf. Louis XIV, Œuvres [...], op. cit., vol. III, p. 321), maar zijn verslagen zijn, zoals we al gezien hebben (cf. op. cit., vol. III, p. 317), niet altijd vrij van fouten, weglatingen of benaderingen. <u>Het is echter zeker dat de Koning wel degelijk door het kamp van Tervuren trok, zoals blijkt uit een brief die hij van daaruit schreef aan de maarschalk de Turenne op 6 juni (cf. op. cit., t. III, p. 410).</u></p>
---	--

⁵² J.E. Davidts, *Geschiedenis van de Parochie Tervuren en de Sint-Janskerken*, 1968, p. 85.

⁵³ Maar de nonnen legden het advies van de koning naast zich neer en benoemden hun candidate, Ursula Becq toch, aldus HAUTCOEUR E., *Histoire de l'abbaye de Flines*, Lille, 1909, p. 244-245 en <http://pevele.free.fr/flines/vauban%20et%20abbaye.htm>

⁵⁴ CNRS Éditions, Paris, 2019. ISBN : 978-2-271-12481-4 <https://vdoc.pub/documents/louis-xiv-voyageur-78v07m374i60> .

maréchal de Turenne, le 6 juin (cf. op. cit., t. III, p. 410).

<https://vdoc.pub/documents/louis-xiv-voyageur-78v07m374i60>

Of Louis XIV er nu de 4de of de 5de juni 1673 aankwam, kan dus blijkbaar betwist worden, maar zeker is dat hij in Tervuren was op 6 juni 1673 en dat is de datum van de ondertekening van het verdrag. Waar het kamp precies lag, is niet duidelijk. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij overnacht heeft in de hoeve Ter Muncken of misschien in het kasteel aan de vijvers. Misschien worden nog ergens munten of andere voorwerpen gevonden waaruit dat blijkt. Maar het is wel leuk te weten dat een dergelijk verdrag hier bij ons getekend werd!

Au camp de Vossem le 6e Juin 1673.
Après que Monsr le Duc de Neubourg a fait cognoistre
au Roy le desir qu'auroit Monsr l'Electeur de Brandeb^g
et par ses propres sentimens, et par les instances qui luy en
auroient esté faites par divers Electeurs, Princes, et Estats
de l'Empire de restablir non seulement la premiere Alliance qu'il y
a eu devant eu avec Sa Majesté, et qui auroit esté alterée depuis
quelque temps par les Traittez qu'il auroit faits avec les Estats
Generaux des Provinces Unies des Pays bas, et les armes qu'il
auroit prises ensuite en leur faveur, mais de contribuer encore
en cette sorte à la pacification de l'Allemagne, Sa Majesté ^{à son} qui a
veu avec peine que led^s. S^r. Electeur eust pris une conduite ^{qu'elle} opposée
à l'Amitié qui a toujours esté entre Sa Majesté et S. A. E. et
leur Predecesseur, et qui s'estoit trouvé contrainte avec regret
porter ses Armes dans l'Empire, dont elle a toujours affecté
suy particulièrement la tranquillité et le repos, a approuvé avec
plaisir les dispositions dans lesquelles estoit led^s. S^r. Elect^{eur}
et aiant autorisé pour ce sujet le S^r. Armand Cheval^{ier}
Seigneur de Pomponne conseiller du Roy en toutes ses con-
seils et Secretaire d'Etat et des commandemens de Sa Majesté
pour traiter avec le S^r. Meindera Conseiller d'Etat et prince
Envoié Extraord^{inaire} dudit S^r. Electeur vers Sa Majesté muny
parcilleme^{nt} d'un plein pouvoir de S. A. E. il a esté convenu
entre eux des Articles suivans.

1.

Tout ce qui s'est passé depuis la prise des Armes par Monsr
l'Electeur de Brandebourg en faveur des Sudd^s Estats, Pen-
tant de la part de Sa Majesté et de ses Alliez, que de celle

Dud. S. Electeur de Brandebourg, sera pleinement oublié
S. A. E. cultivera la première Amitié qu'elle avoit avec
Majesté, avec le Roy de la Grande Bretagne, Mons^{seigneur} de
de Cologne, Mons^{seigneur} l'Evêque de Munster, et autres Alliez
Sa Majesté, sans qu'à raison des pertes et dommages
auroient esté causés durant lad^e guerre, il soit libre de
rien demander de part ny d'autre.

2.

Et quant au Traité que S. A. E. de Brandebourg a fait avec
les Etats Generaux de leur donner aide, secouru, ou assistance
contre Sa Majesté et ses Alliez, S. A. E. s'oblige de ne donner
à l'avenir sous quelque raison pretexte, ou occasion que ce puisse
estre directement, ny indirectement aucun secouru, aide, ou
assistance aux Ennemis de Sa Majesté quelquequ'ils puissent
estre.

3

Led. S. Electeur promet semblablement de faire sortir de
places les troupes desd^s Etats ou autres estrangers, qui ny
pourroient estre entreés depuis la presente guerre, comme aussy
qu'il tiendra le corps de son Armée au delà du Weser, et se
contentera durant la presente guerre de tenir les garnisons
necessaires dans ses places au deça de cette rivière, dont pourtant
il pourra loger quelques troupes au plus payé jusques à la
concurrence de mil hommes.

4.
Sa Majesté en échange pour donner en tesmoignage plus public
et de la satisfaction avec laquelle elle restablit avec led. S. Electeur
sa premiere Amitié, comme aussy pour faire connoistre, avec quelle
sincerité, elle s'est tousjours declarée, qu'elle n'avoit eu aucune
pensée de rien retenir de ce que ses Armes avoient conquis
dans l'Empire; promet de remettre ou faire remettre apres les
ratifications échangeées du present Traicté au d. S. Electeur tout
ce que ses Armes, ou celles de ses Alliez ont occupé dans les
Duchés de Cleves, Principauté de Weyde, Comtés de Mark
et de Ravensberg ou autres terres generalement quelconques
au d. S. Electeur a l'exception de quelques places sur le Rhin,
dont il sera parlé dans l'Article suivant.

5.
Les places que les Estatz Generaux occuperoient dans le Duché de
Cleves, ayant esté la seule cause, qui obligea Sa Majesté a
porter ses Armes sur le Rhin, lorsqu'elle commença la
guerre contre les d. Estatz, quelque pretension que Sa Majesté
peut avoir de les garder comme les ayant prises sur ses
Ennemis, Elle voulut bien se declarer dans tout l'Empire qu'elle
n'avoit dessein de les retenir que jusques a la paix qui pourroit
estre faite avec les d. Estatz, Sa Majesté persistant dans les
mesmes sentimens, declare encore qu'elle gardera seulement les
places de Wesel avec le fort de la Lippe, Rees avec son
fort, pour les remettre au d. S. Electeur fortifiées et avec
les Canons aux armes ou marques de S. A. E. ou de ses
predecesseurs, comme elles estoient lorsqu'elles ont esté prises

par les Armes de Sa Maj^{te} Advisoit apres la paix condue
et ratiffie' avec lesd^s Estatz dont Sa Maj^{te} veut bien que
le. n^o. Duc de Neubourg demeure garant.

6
Que durant ce temps le droit de Superiorite', et toute autre
jurisdiction demeurera aud^s S^s Electeurs dans lesd^s places, et que
les garnisons y seront entretenues et payees par Sa Maj^{te} sans
qu'elle y puisse lever aucun droit ou contribution, ny que lesd^s
garnisons puissent estre a charge' auxd^s places, que pour le simple
logement. S. A. E. s'oblige toutefois de laisser serrement
et librement passer dans ses Estatz sur les rivières du Rhin et de
la Meuse sans en pouvoit prendre aucun droit ny peage, les
munitions de bouche et de guerre qui descendent pour les troupes
de Sa Maj^{te}. Bien entendu que ceux qui conduiront lesd^s
munitions feront apparoir par les ordres de Sa Maj^{te} ou
certifications de ses Ministres, que lesd^s munitions seront pour
le service de Sa Maj^{te}.

7
Et puis que dans l'occupation qui fut faite des places du
Duché de Cleves par Sa Maj^{te} elle a fait rendre aux Catholiques
quelques Eglises qui leur auoient esté ostées durant que les Estatz
Generaux y auoient garnison, il a esté conuenu que toute cette
affaire Ecclesiastique et ce qui en depend, soit pour l'exercice
ou pour les reuenues, sera reglee' et determinee' en conformite'
et selon les regles de l'accord fait sur ce sujet entre S. A. E.

de Brandebourg, et S. A. le Duc de Meubourg, et affin que
led^s. Catholiques ne soient point inquiétés a l'advenir dans les
provinces de Cleve, Mark, et Ravensberg, S. A. E. promet
de les laisser jouir paisiblement de ce qui leur est deu en vertu du susd^t.
Traité . . .

¶
Sa Maj^{te} promet pour soy et au nom de ses Alliez que
toutes contributions et exactions qui auroient esté imposées
dans les Estatz de S. A. E. cessent depuis le dixième du
mois d'Avril, et qu'on n'en pourra tenir ny exiger aucune
sous quelque pretexte que ce peust estre qui auroient esté
imposées, ou qui seroient escheues depuis ce temps, a condition
que led^s. S^t. Electeur observera la mesme chose de son costé,
et qu'il ne fera aucune exaction de ce qui luy pourroit rester, et
qu'il ne pourroit pretendre depuis le terme susd^t. Comme
aussy que Sa Maj^{te} ne prendra plus aucune quartiere
ou passages sans le consentement dud^s. S^t. Electeur, et sans
payer et desdomager ses Sujtz de la charge qu'ilz en
pourroient souffrir .

¶
Et bien qu'il soit dit dans l'Article 2. du present Traité que
led^s. S^t. Electeur de Brandebourg s'assistera directement ny
indirectement les Ennemis de Sa Maj^{te}, led^s. S^t. Electeur
ayant tesmoigné toute fois qu'il ne pourroit estre engagé a rien
qui peust estre contre l'Empire, et qu'il se reservoit les mains

libres en cas qu'il fust attaque', Sa Majte' qui na puë
moins a coeur la seurete' et la paix d'ud? Empire, admet
volontiere cette reserve d'ud? S. Electeur, a condition toute-foice
que Sa Majte' ne sera puëensee' attaquée' led? Empire, sy
elle se trouvoit obligée' de porter ses Armees en Allemagne, et
d'agir contre tout Prince d'ud? Empire quel qu'il peust estre,
qui voulust attaquer Sa Majte' ou donner assistance a ses
Ennemis contre le Traite' de la paix de Munster.

10.

Et parce que dans l'estroite union et l'Alliance qui est entre Sa
Majte' et le Roy de la Grande Bretagne pour la guerre contre
la Hollande, led? S. Electeur de Brandebourg na puë moins
agy contre led? Roy que contre Sa Majte' lorsqu'il a pris
ses Armees en faveur des Estatz Generaux, Sa Majte' veut
bien se charger et promettre de faire agreer au sud? Roy
de la Grande Bretagne que tout le passe' soit oublie' de part
et d'autre, et que la premiere Amitie' et intelligence soit restablie
entre Sa Majte' Britannique et S. A. E.

11.

Et pour donner une plus grande marque de l'Alliance que
Sa Majte' renouuelle avec led? S. Electeur, Elle veut
bien promettre de le faire comprendre en vertu du present Traite'
dans la paix quelle pourroit faire avec les Estatz Generaux,
comme aussy elle s'oblige de l'assister et de le garantir
contre tous Ceux dont il pourroit estre attaque' a l'occasion

ou a cause du present Traite' .

" 12 "

La Maj.^{te} pour donner une plus grande marque a Mo^l
l'Electeur de Brandebourg qu'en reestabliſſant avec luy la
premiere amitie par ce Traite', elle veüt bien encore prendre en
luy la mesme confiance quelle auoit eu auant ce demiere
mouuement, declare qu'apres que le present Traite' aura est
accomply par l'eschange des ratiffications, elle consentira de
part, que led^s.^s. Electeur puisse estre admis dans la
mediation de la paix qui se traitteroit avec les Estatz
Generaux, lorsque les affaires de l'Empire auront este
pleinement accomodees .

13 .

Il a este conuenü de fournir et eschanger les ratiffica
du mesd^s. Traite' de part et d'autre dans le terme de trois
semaines au plus tard . Fait au Camp de Vossem ce
sixiesme jour de Juin mil six cens soixante et treize .

Arnould

Fr Meinders

